

International Journal of Social Inquiry

International Peer-Reviewed Open Access Electronic Journal

Volume 19
Issue 2
August
2026

REVIEW ARTICLE / Derleme Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1928229>

Rejeneratif Planlamanın Sosyolojik Temelleri: Savaş Sonrası Kentlerde Kimlik, Travma ve Yenilenme Süreçleri

Mert Erekmekçi *

Öz

Savaşlar, kentlerde fiziksel yıkımın yanı sıra kolektif travma, kimlik erozyonu ve sosyal sermaye kaybı gibi derin sosyo-mekânsal tahribatlar yaratmaktadır. Savaş sonrası kentsel rekonstrüksiyon literatürü çoğunlukla fiziksel onarıma odaklanmakta, yıkımın sosyolojik boyutlarını bütünleştiren kapsayıcı modellerden yoksun kalmaktadır. Bu çalışma, kuramsal boşluğu doldurmak üzere rejeneratif planlamanın soyut sosyolojik temellerini analitik parametrelere dönüştüren özgün bir kavramsal model sunmayı amaçlamaktadır. PRISMA-ScR protokolüyle yürütülen bu sistematik kapsamlı derlemede; betimsel analiz ve tematik kodlama yoluyla savaş sonrası kentlerde kimlik inşası, travma onarımı ve toplumsal yenilenme süreçleri ele alınmıştır. Rejeneratif yaklaşım; kolektif hafızayı merkeze alan ve travmaları sosyal uyuma dönüştüren restoratif bir mekanizma olarak konumlandırılmıştır. Çalışmanın özgün kavramsal katkısı, travmatik mekânlara yönelik hedefli ve küçük ölçekli sosyo-kültürel müdahaleleri ifade eden “hafıza akupunkturu” kavramının literatüre kazandırılmasıdır. Saraybosna, Musul, Mogadişu ve Gazze örnekleri üzerinden yapılan karşılaştırmalı tematik sentez; katılımcı ve hafıza akupunkturu temelli mikro-müdahalelerin kentleri toplumsal olarak da yeniden yapılandırıldığını, bu yaklaşımın yokluğunda ise kimlik erozyonunun kalıcılaştığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rejeneratif planlama, savaş sonrası kentler, kolektif travma, hafıza akupunkturu, sosyo-rejeneratif dönüşüm.

Cite this article: Erekmekçi, M. (2026). Rejeneratif planlamanın sosyolojik temelleri: Savaş sonrası kentlerde kimlik, travma ve yenilenme süreçleri. *International Journal of Social Inquiry*, 19(2), 399–427. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1928229>

* Öğr. Gör. Dr., Batman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Batman, Türkiye.
E-posta: merterekmekci@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7165-8884>

Article Information

Received 11 April 2026; Revised 18 July 2026; Accepted 20 August 2026; Available online: 31 August 2026

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2026 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Sociological Foundations of Regenerative Planning: Identity, Trauma, and Renewal Processes in Post-Conflict Cities

Abstract

Wars inflict profound socio-spatial damages on cities, including collective trauma, identity erosion, and social capital loss, alongside physical destruction. Post-war urban reconstruction literature focuses predominantly on physical restoration, lacking comprehensive models that integrate the sociological dimensions of destruction. To bridge this theoretical gap, this study presents an original conceptual model translating the abstract sociological foundations of regenerative planning into analytical parameters. Conducted via the PRISMA-ScR protocol, this systematic scoping review examines identity construction, trauma healing, and social renewal in post-war cities through descriptive analysis and thematic coding. The regenerative approach is positioned as a restorative mechanism centering collective memory to transform trauma into social cohesion. The study's distinct conceptual contribution is introducing the term "memory acupuncture" to literature, denoting targeted, small-scale socio-cultural interventions in traumatic spaces. A comparative thematic synthesis of Sarajevo, Mosul, Mogadishu, and Gaza demonstrates that participatory, memory acupuncture-based micro-interventions restructure cities both physically and socially; conversely, lacking regenerative planning perpetuates trauma and identity erosion. This study offers a tangible theoretical and practical guide for post-conflict planning policies.

Keywords: Regenerative planning, post-war cities, collective trauma, memory acupuncture, socio-regenerative transformation.

1. Giriş

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Savaş, kentleri fiziksel olarak yıkmanın yanı sıra kolektif hafızada, aidiyet duygusunda ve sosyal dokuda derin travmalar yaratarak toplumu da yıkıma uğratmaktadır. Bu ikili yıkım, kültürel ve toplumsal kimliğin sistematik imhası anlamına gelen "urbicide" (kent kırımı) boyutuna ulaşmaktadır (Coward, 2009). Graham'ın (2010) "military urbanism" (askeri kentleşme) yaklaşımında vurguladığı üzere; modern savaşlar kenti sadece bir çatışma alanı haline getirmekle kalmaz, fiziksel ve sosyal dokuyu parçalayarak mekânı bir kontrol ve baskı mekanizmasına dönüştürür. Mekânın bu şekilde silahlandırılması ve insansızlaştırılması, kent kuramlarında insan odaklı yeni paradigma arayışlarını gerekli kılmaktadır.

Bu noktada Jacobs (1961) "yaşam dolu kentler" ve Lynch (1960) "kent imgesi" kavramlarıyla, kentlerin salt fiziksel altyapıdan ibaret olmadığını, sakinlerinin günlük deneyimleriyle şekillenen kolektif hafıza ve aidiyet mekanizmalarıyla var olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, askeri kentleşmenin ve kent kırımının parçaladığı bu kolektif belleği ve toplumsal yapıyı yeniden inşa etmek geleneksel teknik imar yaklaşımlarıyla mümkün değildir. UN-Habitat'ın (2020) kapsayıcı ve dirençli kentleşme vurgusunda da işaret edildiği gibi, kentsel krizlerin aşılması ancak çok boyutlu ve ekosistem odaklı stratejilerle sağlanabilir. Bu bağlamda, savaş sonrası kentlerdeki yıkımın sosyo-mekânsal boyutları, kenti hem fiziksel hem de ruhsal olarak yeniden üretecek olan rejeneratif planlamanın bütüncül yaklaşımını kaçınılmaz bir zorunluluk haline getirmektedir.

Günümüzde kent kuramları, kentlerin şoklara karşı fiziksel, sosyal ve yönetimsel adaptasyonunu içeren dirençlilik¹ ve rejeneratif tasarım ekseninde yeniden şekillenmektedir. Bu

¹ Dirençlilik; kentlerin fiziksel, sosyal ve yönetimsel olarak şoklara dayanma ve toparlanma kapasitesi olup, travma sonrası iyileşmeyi hedefleyen yenilikçi (rejeneratif) planlamaya doğrudan ilişkilidir.

kuramsal dönüşüm, mekânın toplumsal pratikleri belirleyen ve toplum tarafından sürekli yeniden üretilen dinamik yapısıyla (Lefebvre, 1991; de Certeau, 1984) doğrudan ilişkilidir. Söz konusu diyalektik, çatışma sonrası süreçlerin salt teknik bir rekonstrüksiyon olarak kurgulanamayacağını ortaya koymaktadır. Çünkü savaş, toplumun mekânı üretme kapasitesini ve mekânın kimliği koruma işlevini kesintiye uğratmaktadır. Bu nedenle kentsel müdahalelerin, doğrusal hasar onarım pratiklerinin ötesine geçerek ekolojik ve toplumsal alt sistemleri bütüncül olarak canlandıran rejeneratif bir çerçevede ele alınması zorunludur.

21. yüzyılın kentleşme krizlerine bir yanıt olarak gelişen rejeneratif planlama; geleneksel sürdürülebilirliğin “zarar vermeme” ilkesinin ötesine geçerek ekolojik, sosyal ve kültürel sistemlerin aktif olarak iyileştirilmesine odaklanmaktadır (Lyle, 1994; Regenes Group, 2016). Bu çalışmada söz konusu yaklaşım; fiziksel, sosyal, kültürel ve ekolojik sistemlerin birbirini desteklediği, kolektif hafızanın merkeze alındığı ve toplumsal travmanın post-travmatik büyümeye dönüştürüldüğü bütüncül bir kentsel müdahale paradigması olarak tanımlanmaktadır. Nitekim bu bütüncül müdahale boyutu, doğası gereği bir onarım ve iyileştirme etiğini de beraberinde getirmekte olup Knapp, Poe ve Forester’in (2022) belirttiği gibi planlama disiplini, toplumsal travmaların ve mekânsal yaraların onarılmasında doğrudan ahlaki bir sorumluluk üstlenmelidir.

Sosyolojik açıdan süreç; Bourdieu ve Putnam’ın sosyal sermaye yaklaşımı (Bourdieu, 1986; Putnam, 1995), Halbwachs’ın kolektif hafıza kuramı (Halbwachs, 1950/1980) ve Caruth’un travma teorilerinin (Caruth, 1996) kesişiminde şekillenerek toplumsal iyileşme ile kimliğin yeniden inşasının stratejik aracı olmaktadır.

Bu çalışmada “hafıza akupunkturu” kavramı, Lerner’in (2014) klasik “kentsel akupunktur²” yaklaşımından uyarlanarak savaş sonrası bağlama özgü geliştirilmiştir. Kentsel akupunktur genel müdahaleleri ifade ederken; hafıza akupunkturu, travmatik anlam taşıyan mekânlara ve kolektif hafıza katmanlarına yönelik hedefli, küçük ölçekli sosyo-kültürel müdahaleleri tanımlar. Kavramın literatüre katkısı üç boyuttadır: (a) kavramsal düzeyde Halbwachs’ın kolektif hafıza kuramını Lerner’in mekânsal müdahale pratiğiyle sentezleyerek analitik bir araç ortaya koymak; (b) analitik düzeyde müdahale noktalarına ve türlerine yönelik operasyonel ölçütler sunmak; (c) pratik düzeyde hafızayı aktif bir dönüşüm aracı olarak konumlandırmak. Kavramın analitik ölçütleri ve operasyonel göstergeleri Tablo 1’de sunulmaktadır.

² Kentsel akupunktur, büyük ölçekli projeler yerine kentin sorunlu noktalarına yapılan küçük, stratejik ve hızlı müdahalelerin (pinpricks) tüm kent dokusunda pozitif bir canlanma yaratabileceğini savunur (Lerner, 2014).

Tablo 1*Hafıza Akupunkturu Analitik Ölçütleri ve Operasyonel Göstergeler*

Analitik Ölçüt	Tanım	Operasyonel Göstergeler	Değerlendirme Yöntemi
Mekânsal Sembolizm Derecesi	Müdahale noktasının çatışma öncesi kentsel anlatılardaki ve gündelik ritüellerdeki merkezi/sembolik değeri	(1) Çatışma öncesi kentsel anlatılardaki sıklık derecesi; (2) Gündelik ritüellerdeki merkezîyet düzeyi (toplanma sıklığı, ritüel çeşitliliği); (3) Tarihi tescil durumu ve koruma statüsü	Kentsel tarih literatürü taraması; yerel sözlü tarih kayıtları; arşiv belgeleri analizi; UNESCO Dünya Mirası listesi kontrolü
Katılımcı Bellek İşlevi	Anıt yerine; karşılaşma ve performansla yaşayan esnek mikro-kamusal alan	(1) Yıllık kullanım sıklığı (günlük ziyaretçi); (2) Etkinlik çeşitliliği (kültürel, sosyal, pedagojik); (3) Farklı etnik/mezhepsel grupların erişim ve katılım oranları	Kullanıcı anketleri; etkinlik takvimi analizi; katılımcı gözlem; sosyal ağ analizi
Travmatik Tetikleyicilerin Nötralizasyonu	Mekân tasarımının, yıkıcı etkileri ve travmaları tekrarlamadan sivil uzlaşma üretebilme gücü	(1) Uzlaşma ve diyalog odaklı tasarım (ortak alanlar); (2) Tarafların adil temsili ve katılımı; (3) Travma duyarlı tasarım unsurları (ışık, ses vb.)	Uzman değerlendirmesi; Tasarım analizi; Kullanıcı deneyimi; Psikososyal etki

Not: Lerner (2014) ve Halbwachs (1950/1980) literatüründen yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu çalışmanın odak noktasını, "Rejeneratif planlama, savaşın yarattığı kolektif travmayı nasıl sosyolojik bir yenilenme fırsatına dönüştürebilir?" araştırma sorusu oluşturmaktadır. Bu soruya yanıt aramak amacıyla, PRISMA-ScR protokolüyle sistematik literatür taraması yapılmış; coğrafi/çatışma çeşitliliği, müdahale düzeyleri ve ikincil kaynak yeterliliği kriterlerine göre seçilen Saraybosna, Musul, Mogadişu ve Gazze örnekleri üzerinden karşılaştırmalı tematik bir sentez yürütülmüştür.

Mevcut literatür; rejeneratif planlamanın sosyolojik boyutlarını klasik kentsel dönüşüm (Jacobs, 1961; Lynch, 1960; Lefebvre, 1991), sürdürülebilirlik-dirençlilik (Holling, 1973; Folke, 2006; Meerow vd., 2016) ve rejeneratif yaklaşım (Lyle, 1994; Regenes Group, 2016) eksenlerinde şekillendirmektedir. Çatışma sonrası kent çalışmalarında kolektif hafızanın önemi vurgulansa da (Björkdahl & Kappler, 2019; Larkin & Rudolf, 2024), rejeneratif planlamanın sosyolojik boyutları sistematik olarak ele alınmamaktadır. Literatürdeki bu boşluk, çalışmanın doğrudan hedeflediği analitik alandır. Bu noktada "hafıza akupunkturu" ve "travma-rejeneratif kimlik yeniden-yazımı" gibi teorik yaklaşımlar, pratik sosyo-rejeneratif dönüşüm örnekleriyle yeterince bütünleştirilmemiştir.

Çalışmanın temel argümanı; kolektif hafızayı merkeze alan, travmayı sosyal uyuma dönüştüren ve toplumsal katılımı sağlayan rejeneratif süreçlerin, kentleri fiziksel olarak onarmanın yanında toplumsal olarak da yeniden kurduğudur. Bu argüman; pozitif (Saraybosna, Musul, Mogadişu) ve negatif (Gazze) kentsel vaka analizleri üzerinden, ikincil kaynak senteziyle sınanmaktadır. Her vaka kolektif hafıza entegrasyonu, topluluk katılımı, sosyal sermaye çıktıları ve travma dönüşüm göstergeleri olmak üzere dört analitik parametre üzerinden, Tablo 1'deki hafıza akupunkturu kriterleriyle birlikte değerlendirilmektedir.

2. Yöntem

Bu sistematik derleme, PRISMA-ScR (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses extension for Scoping Reviews) protokolü çerçevesinde yapılandırılmıştır (Tricco vd., 2018). PRISMA-ScR, nitel ve sentez odaklı çalışmalarda kapsamlı tarama, haritalama ve kavramsal boşluk belirleme için standart bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışmada PRISMA-ScR ilkeleri, sosyal bilimler bağlamına uyarlanmıştır (Tablo 2).

Çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) ilkeleri kapsamında belirtilmelidir ki, çalışmanın İngilizce özet (abstract) ve genişletilmiş özet (extended abstract) bölümlerinin Türkçeden İngilizceye çevirisinde Google Gemini adlı yapay zekâ destekli dil modelinden yararlanılmıştır. Söz konusu araç yalnızca dil çevirisi amacıyla kullanılmış, çevrilen metnin bilimsel doğruluğu, terminolojik tutarlılığı ve içeriğin özgün Türkçe metinle örtüşmesi yazar tarafından gözden geçirilerek doğrulanmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, literatür analizi, sentezi ve vardığı sonuçlar tamamen yazara aittir; yapay zekâ aracı hiçbir aşamada veri analizi, yorumlama veya özgün bilimsel içerik üretiminde kullanılmamıştır.

2.1. Veri Tabanları ve Arama Stratejisi

Literatür taraması 10 Ocak 2026 tarihinde başlatılmış, 30 Mart 2026 tarihine kadar genişletilmiş; Scopus, Web of Science, Google Scholar, JSTOR, TR Dizin ve YÖK Tez Merkezi veritabanları taranmıştır. Boolean operatörleriyle ('rejeneratif planlama' VE 'savaş sonrası kentler' VE ('kolektif hafıza' VEYA 'sosyal sermaye')) 2000-2026 yılları arası yayınlar taranmıştır.

2.2. Dâhil Etme ve Dışlama Kriterleri

Dâhil etme kriterleri: (1) İngilizce veya Türkçe yayınlanma, (2) Hakemli makale, kitap bölümü veya uluslararası rapor olma, (3) Belirlenen üç konudan en az birine odaklanma, (4) Sosyolojik boyutu ele alma. Dışlama kriterleri: (1) Yalnızca fiziksel/mimari odaklılık, (2) Editöryal, mektup veya konferans özeti olma, (3) 2000 öncesi yayınlanma (klasik kuramsal çalışmalar hariç), (4) Yetersiz metodolojik detay.

2.3. Kalite Değerlendirmesi ve Tematik Kodlama Süreci

Nitel çalışmalar için kalite değerlendirmesinde şu kriterler esas alınmıştır: (a) tematik uygunluk (temaların tekrar etmeye başlaması), (b) kaynak çeşitliliği (farklı coğrafya ve çatışma türlerini kapsama), (c) metodolojik şeffaflık (veri toplama ve analiz süreçlerinin açıkça raporlanması). Kaynaklar "hafıza akupunkturu", "travma-rejeneratif kimlik yeniden-yazımı" ve "sosyo-rejeneratif dönüşüm" olmak üzere üç temel analitik kategori altında kodlanmıştır (Tablo 3).

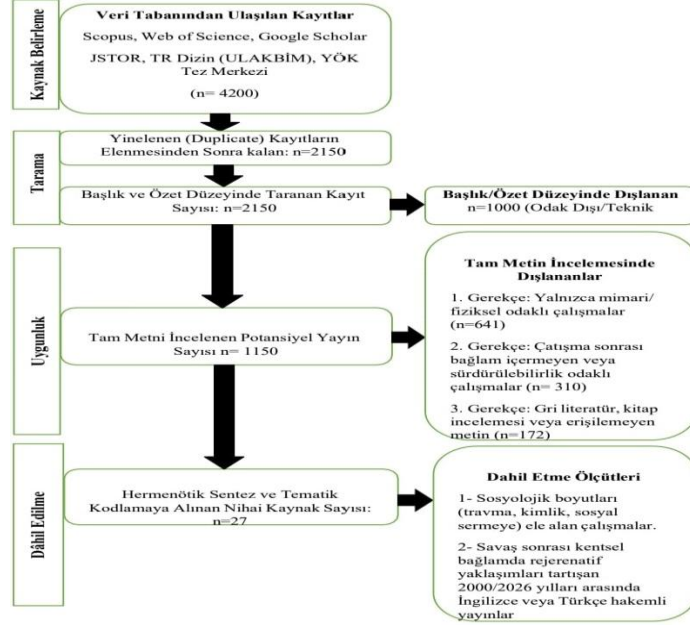
2.4. Kodlayıcılar Arası Güvenirlik ve PRISMA Akış Şeması

Eleme iki bağımsız araştırmacı tarafından yürütülmüş, görüş ayrılıklarında üçüncü uzmana başvurulmuştur. Kodlayıcılar arası güvenirlilik Cohen's Kappa katsayısı ile 0.88 (mükemmel uyum) ölçülmüştür. İlk taramada ulaşılan 4.200 kaynak, çok aşamalı eleme (başlık/özetle 1.150,

tam metinle 340, kaliteyle 76) ve nihai tematik doygunluk kriteri sonucu hermenötik sentez için 27 kaynağa düşürülmüştür (bkz. Şekil 1).

Şekil 1

PRISMA-ScR Literatür Tarama Akış Şeması

Not: Şekil 1'de gösterilen PRISMA-ScR akış şemasına göre, başlangıçtaki 4.200 kaynaktan yinelenenlerin elenmesiyle 2.150 kaynağa ulaşılmış; başlık ve özet değerlendirilmesiyle 1.150, tam metin incelemesiyle 340, kalite değerlendirilmesiyle 76 ve nihai tematik doygunluk kriteri sonucunda 27 kaynak analize dâhil edilmiştir.

Tablo 2

PRISMA-ScR Sosyal Bilimler Uyarlama Tablosu

PRISMA-ScR Maddesi	Standart Uygulama	Sosyal Bilimler Uyarlaması	Çalışmadaki Uygulama
Veri tabanı seçimi	Tıp odaklı (Medline, PubMed, Embase)	Sosyal bilimler veri tabanları (Scopus, WoS, Google Scholar, JSTOR, TR Dizin, YÖK Tez)	Scopus, WoS, Google Scholar, JSTOR, TR Dizin, YÖK Tez Merkezi kullanıldı
Arama stratejisi	Klinik terimler (PICO)	Disiplinlerarası kavramlar (Boolean operatörlerle sosyolojik ve planlama terimleri)	'rejeneratif planlama' VE 'savaş sonrası kentler' VE ('kolektif hafıza' VEYA 'sosyal sermaye')
Kalite değerlendirmesi	Nitel çalışmalar için risk of bias araçları	Nitel çalışmalar için tematik doygunluk ve kaynak zenginliği kriterleri	Tematik doygunluk, kaynak çeşitliliği, metodolojik şeffaflık kriterleri
Veri sentezi	Meta-analiz	Hermenötik tematik sentez	Betimsel analiz ve tematik kodlama; hermenötik yorumlama
Kodlama süreci	Standartlaştırılmış veri çıkarımı	Esnek, yinelenen tematik kodlama	İki bağımsız kodlayıcı; tematik doygunluk kriteri; Cohen's Kappa 0.88

Tablo 3

Tematik Kodlama Şeması

Kaynak	Temel Argüman / Ana Fikir	Merkezi Kavram	Tematik Kategori
Abusaada & Elshater (2026)	PRISMA'nın kent planlaması ve sosyal bilimlerde uyarlanması.	PRISMA uyarlaması	Yöntem (Literatür Tarama)
Alexander, J. C. (2004)	Savaş gibi olaylar kültürel travma yaratır; travma toplumsal olarak inşa edilir ve grup kimliğini değiştirir.	Kültürel travma ve Post-travmatik büyüme	Travmanın Dönüşümü
Alvanides & Ludwig (2023)	Bombalanmış kentlerde savaş sonrası planlamanın mirası ve güncel kentsel-sosyal doku üzerindeki etkileri.	Savaş Sonrası Planlama Mirasları	Kent kırımı ve Yenilenme Süreçleri
Bourdieu, P. (1986)	Sosyal sermaye, ilişkiler, güven ve normlar üzerinden inşa edilir; kent mekânlarında somutlaşır.	Sosyal sermaye	Güvenin Örülmesi ve Kentsel Dirençlilik
Caruth, C. (1996)	Travma bireysel değil, kültürel ve toplumsal düzeyde "yeniden yaşanma" potansiyeli taşır.	Travma teorisi	Travmanın Dönüşümü ve Kimlik Yeniden-Yazımı
Coward, M. (2009)	Urbicide, kültürel kimliğin sistematik imhasıdır; mekân tahribi hafıza kaybına yol açar.	Kent Kırımı	Kimlik Erozyonu ve Travma Dinamikleri
Dimelli, D., & Kotsoni, A. (2023)	Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) ilkeleri savaş sonrası rekonstrüksiyonda sosyal uyum ve kimlik restorasyonu için stratejik araçtır.	Tarihi kentsel peyzaj	Yenilenme Süreçleri
Folke (2006)	Dirençlilik sosyal-ekolojik sistem analizlerinde ortaya çıkan perspektiftir.	Sosyal-ekolojik dirençlilik	Dirençlilik ve Sosyal Yenilenme
Graham, S. (2010)	Askeri kentleşme ve kent kırımı kentleri kontrol aracı haline getirir; sosyal dokuyu parçalar.	Askeri Kentleşme & Kent Kırımı	Kimlik ve Travma Dinamikleri
Pickering, P. M. (2006)	Saraybosna'da sürdürülebilir rekonstrüksiyon sosyal sermaye kaybını önler ve etnik diyalogu destekler.	Sosyal sermaye inşası	Yenilenme Süreçleri (Hafıza temelli katılım)
Halbwachs, M. (1950/1980)	Hafıza bireysel değil, toplumsal çerçeveler ve mekânlar içinde kolektif olarak oluşur.	Kolektif hafıza	Hafızanın Yeniden İnşası
Jacobs, J. (1961)	Kentler yalnızca fiziksel altyapı değil, sakinlerin günlük deneyimlerinde şekillenen sosyal doku ve aidiyettir.	Yaşam dolu kentler & Sosyal doku	Kolektif Hafıza ve Kimlik
Knapp, C. (2022)	Planlamada "onarım ve iyileştirme" etiği, toplumsal travmanın mekânsal pratiklerle dönüştürülmesini sağlar.	Onarım etiği	Sosyo-rejeneratif Dönüşüm
Larkin, C., & Rudolf, I. (2024)	Mosul'da hafıza anlatıları rekabetçidir; rejeneratif müdahaleler travmayı sosyal uyuma dönüştürebilir.	Hafıza savaşları & Yeniden yazım	Travma Onarıcı Tasarım & Kimlik Yeniden-Yazımı
Lyle, J. T. (1994)	Rejeneratif tasarım, sistemleri aktif olarak onarır ve yeniler; sürdürülebilirlikten daha ileri bir paradigma sunar.	Rejeneratif tasarım	Sosyo-rejeneratif Dönüşüm
Lynch, K. (1960)	Kent imgesi, sakinlerin mekânsal deneyimlerinde şekillenen kolektif hafıza ve aidiyettir.	Kent imgesi ve Mekânsal kimlik	Kolektif Hafıza
Meerow vd. (2016)	Kentsel dirençliliğin tanımı ve çok boyutlu çerçevesi.	Kentsel dirençlilik	Dirençlilik
Mohamed, A. A. (2024)	Mogadişu'da kolektif hafıza entegrasyonu, %90 altyapı kaybına rağmen hızlı kimlik restorasyonu sağlar.	Kolektif hafıza & Bottom-up katılım	Hafıza Temelli Katılım ve Sosyo-rejeneratif dönüşüm
Putnam, R. D. (1995)	Bağlayıcı ve köprüleyici sosyal sermaye, topluluk dayanışması ve dirençliliği belirler.	Sosyal sermaye & Dirençlilik	Güvenin Örülmesi ve Sosyal Yenilenme
Regenesis Group (2016)	Rejeneratif planlama, sistemleri "yenileme" odaklı bir güç olarak konumlandırır.	Rejeneratif Kentleşme	Sosyo-rejeneratif Dönüşüm
Tatlıç, I., & Zagora, N. (2025)	Saraybosna'da vatandaş katılımı ile sosyal mekânların yeniden şekillendirilmesi.	Vatandaş katılımı	Hafıza Temelli Katılım
Tricco, A. C. vd. (2018)	PRISMA-ScR protokolü, kapsam belirleme incelemelerinde sistematik tarama, haritalama ve kavramsal boşluk belirleme için standart çerçeve sunar.	PRISMA-ScR uyarlaması	Yöntem (Literatür Tarama)
UN-Habitat (2020)	Savaş sonrası bağlamda dirençlilik ve kapsayıcı yeniden yapılanma.	Kentsel dirençlilik	Politika Önerileri ve Yenilenme
UNESCO (2025)	Mosul projesi travmayı iyileştirici etki yaratır.	Travma onarımı ve Hibrit yönetim	Travma Onarıcı Tasarım & Politika Önerileri
World Bank & UNESCO (2018)	Kültürün kent yeniden yapılanması ve toparlanmasındaki rolü (CURE Framework).	Kültür temelli rekonstrüksiyon	Politika Önerileri ve Hafıza Temelli Katılım
World Bank, EU & UN (2025)	Gazze'de rejeneratif planlama engellenirse travma ve sosyal sermaye kaybı derinleşir.	Uygulanamayan rejeneratif planlama	Negatif Kontrast Örneği (Gazze)
Xie vd. (2021)	Kentsel rejenerasyon üzerine kapsamlı literatür taraması.	Kentsel Dönüşüm Değerlendirmesi	Rejeneratif Planlama Temelleri

3. Rejeneratif Planlamanın Sosyolojik Temelleri

Bu bölüm, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan üç temel kavramı (kolektif hafıza, kültürel travma, sosyal sermaye) detaylandırarak rejeneratif planlamayla ilişkisini kuramsal düzeyde tartışmaktadır. Bölümün amacı, soyut sosyolojik teorileri kentsel planlama pratiğine bağlayan kavramsal köprüler inşa etmektir. Bu teorik çerçeve, ilerleyen bölümlerde örnek değerlendirmelerinin yorumlanmasında kullanılacak analitik araçları sağlamaktadır.

Kent ölçeğinde rejeneratif paradigma; teknik unsurların yanında sosyal bağların güçlendirilmesini, kolektif travmaların onarılmasını ve parçalanmış kimliklerin yeniden inşasını ön plana çıkarır. Özellikle savaş sonrası kentlerde rejeneratif planlama sosyolojik bir dönüşüm aracı olmakta, yıkımın yarattığı boşluklar hafıza, travma ve sosyal sermaye üzerinden yenilenme fırsatına çevrilmektedir. Uygun yönetim düzenlemeleri bu süreçte kritik bir rol oynamaktadır (Xie vd., 2021).

Bu yaklaşımın sosyolojik temelleri kolektif hafıza, kültürel travma ve sosyal sermaye etrafında şekillenmektedir. Bu üç kavram, Knapp ve diğerlerinin (2022) planlamada “onarım” olarak kavramsallaştırdığı eylem biçiminin de temelini oluşturmaktadır. Onarım etiği, yalnızca fiziksel yeniden inşayı değil, bu üç sosyolojik boyutun iyileştirilmesini ve yeniden tesis edilmesini hedeflemektedir. Bu yaklaşımlar, savaşın kent mekânlarında bıraktığı etkileri sosyolojik olarak ele alıp rejeneratif planlamayı toplumsal yenilenmenin stratejik aracı olarak konumlandırır. Halbwachs (1950/1980), Alexander (2004), Bourdieu (1986) ve Putnam’ın (1995) teorik çerçeveleri, ikincil literatür bulgularıyla sentezlendiğinde rejeneratif planlamanın teorik derinliği ve pratik etkililiği ortaya çıkmaktadır.

Rejeneratif insanın ana eksenlerinden birini hafızanın yeniden yapılandırılması oluşturur. Halbwachs’ın “Kollektif Hafıza” teorisine göre kolektif hafıza, bireysel psikolojik süreç değil, toplumsal bir olgudur. Hafıza, ait olunan grupların paylaştıkları çerçeveler içinde var olmakta ve bu çerçeveler mekânlar, ritüeller, anlatılar ve sembollerle somutlaşmaktadır (Halbwachs, 1950/1980; bkz. ayrıca Coward, 2009). Rejeneratif planlamanın bu noktasında “hafıza akupunktur” kavramı devreye girmektedir. Bu kavramla, savaş kalıntıları yalnızca enkaz olarak değil, kolektif hafızanın hedefli müdahale noktaları olarak ele alınmakta; eski mekânsal izler üzerinde odak noktaları oluşturularak hatıraların çağdaş ihtiyaçlarla bütünleşmesine zemin hazırlanmaktadır. Böylece kent, nostaljik restorasyon veya geçmişi tamamen silen yaklaşımlara kaymadan kolektif kimliğini yeniden oluşturma potansiyeline sahip olur. Bu süreç, hafızayı grup kimliklerinin dinamik bir parçası haline getirerek savaşın yarattığı hafıza kaybını sosyolojik yenilenme kaynağına dönüştürür (Halbwachs, 1950/1980).

İkincil kaynak bulgularına göre kolektif hafıza, rejeneratif planlamada kültürel kimlik restorasyonu ile sosyal uyum için vazgeçilmezdir. Bu yaklaşımın sağladığı kültürel kimlik restorasyonu ve topluluk dayanışması, farklı coğrafi ve çatışma bağlamlarında kolektif hafızanın planlamaya nasıl entegre edildiğinin somut karşılıkları olarak Bölüm 6’daki kentsel örneklerde sistematik biçimde ele alınmaktadır.

Rejeneratif inşanın diğer bir eksenini ise travmanın dönüşümüdür ve kültürel travma ve “post-travmatik büyüme³” bağlamlarını içerir. Alexander’ın (2004) kültürel travma teorisi, savaşın bireysel sınırları aşarak nasıl kültürel travma yarattığını açıklar. Kültürel travma, bir grubun üyelerinin sarsıcı bir olay yaşadığını hissetmesiyle oluşur ve grup bilincinde kalıcı etkiler bırakarak grup kimliğini değiştirir. Bu dönüşmüş şekil gelecek nesillere aktarılır. Bu anlamda travma, doğal bir olay değil, toplumsal olarak inşa edilmiş bir anlamlandırma sürecidir. Savaşın izleri kent mekânlarında mekânsal hasarlar olarak kalır. Yıkık binalar ve terk edilmiş meydanlar, travmanın fiziksel haritalarda somutlaşan izleridir. Rejeneratif planlama, bu sorunları bastırmak yerine kabul ederek bunları “post-travmatik büyüme” fırsatına çevirir. Katılımcı tasarım süreçleriyle travma anlatıları kamusal alana taşınır, anıtlar işlevsel mekânlara dönüştürülür ve kolektif acı dayanışmaya evrilir. Böylece travma, grup kimliğini parçalamaktan ziyade, daha güçlü bir sosyal uyum ve ahlaki sorumluluk bilincinin temeli olur. Bu süreç “Travma-Rejeneratif Kimlik Yeniden-Yazımı” yaklaşımı çerçevesinde üç operasyonel ölçüt ile izlenebilir:

Anlatısal Dönüşüm Derecesi: Kentsel planlama metinlerinde ve kamusal söylemde yıkım ve çaresizlik dilinden dirençlilik ve toplumsal gelecek söylemine evrilme düzeyi;

Mekânsal Sahiplenme ve Aidiyet: Dezavantajlı grupların yeniden inşa edilen alanları kendi kültürel kimlik kodlarıyla ne ölçüde benimsediği;

Kuşaklararası Kimlik Aktarımı: Tasarlanan kentsel morfolojinin, savaşı doğrudan yaşamamış genç nesillere tarihsel süreklilik bağını aktarırken onları geçmişin travmatik etkilerine hapsedememe kapasitesi.

Güncel çatışma sonrası rekonstrüksiyon çalışmalarında Alexander’ın teorisi incelenmiş; kültürel travmanın rejeneratif planlamayla “yeniden yazım” stratejisine dönüştürülmesinde katılımcı tasarımın belirleyici rolü ortaya konmuştur. Musul’daki UNESCO (2025) projesi bu sürecin somut örneğidir (bkz. Bölüm 6.2).

Rejeneratif inşanın diğer bir bileşeni güvenin örülmesi ise sosyal sermaye ve kentsel dirençlilik olarak incelenebilir. Putnam’ın (1995), sosyal sermaye kavramını rejeneratif planlamada topluluk katılımı, karşılıklı güven ve normlar üzerinden okumak mümkündür. Sosyal sermaye, bağlayıcı ve köprüleyici türleriyle, kentlerin krizlere karşı dirençliliğinde belirleyici unsurdur. Bourdieu’ya göre sosyal sermaye, bireylerin veya grupların, birbirini tanıma ve tanınma üzerine kurulu, kurumsallaşmış ilişki ağlarından türetilen mevcut veya potansiyel kaynakların toplamıdır (Bourdieu, 1986; Türk, 2015, s.137). Bourdieu’nün bu yaklaşımı, Putnam’ın (1995) teorisini tamamlayarak, sosyal sermayenin yalnızca kamusal fayda olmadığını, toplumsal hiyerarşileri ve güç ilişkilerini de içeren çok katmanlı bir yapı olduğunu hatırlatır. Bu perspektif, savaş sonrası kentlerde sosyal sermayenin yeniden inşasının, yalnızca güven ağları oluşturmakla kalmayıp, mevcut eşitsizliklerin de dönüştürülmesinin hedeflenmesi gerektiğini vurgular.

Savaş sonrası ortamlarda zorunlu göç, yoksulluk ve eşitsizlik sosyal sermayeyi azaltırken, rejeneratif planlamayla bunun tersine çevrilmesi mümkündür. Katılımcı tasarım atölyeleriyle marjinal grupların görüşleri alınabilir, karma kullanım alanları sosyal etkileşimi artırabilir ve

³ Post-travmatik büyüme (Tedeschi & Calhoun, 2004; Janoff-Bulman, 2004); sadece eski duruma dönmeyi ifade eden dayanıklılıktan farklı olarak kriz sürecinde anlam arayışı ve niteliksel gelişimi içerir; savaş sonrası kentlerde kolektif hafızanın onarımı ve mekânsal aidiyet ise bu büyümenin toplumsal yansımasıdır.

güven ağlarının yeniden inşa edilmesine zemin hazırlayabilir. Bu sayede dirençlilik, yalnızca altyapı onarımı değil, toplumsal uyum ve kolektif eylem kapasitesinin inşasına olanak tanır. Putnam'ın (1995) vurguladığı gibi, sosyal sermaye kamusal fayda üretir; rejeneratif planlamayla bunu kent mekânlarına aktararak güvensizliği ve izolasyonu aşmak mümkün olur. Hafıza akupunkturu müdahalelerinin başarısı, sosyal sermaye ağlarının gücüyle doğrudan ilişkilidir. Güçlü sosyal sermaye uygulamaların toplumsal kabulünü ve sürdürülebilirliğini sağlarken, zayıf sosyal sermaye bu müdahalelerin etkisini sınırlar.

İkincil literatür verileri, Putnam'ın sosyal sermaye teorisini çatışma sonrası bağlamlarda desteklemekte ve güven ağlarının yeniden oluşturulmasının sosyal uyum için kritik olduğunu göstermektedir. Mogadişu ve Musul örneklerindeki sosyal sermaye çıktıları Bölüm 6'da dört analitik parametre üzerinden sistematik biçimde incelenmektedir.

Kolektif hafıza, kültürel travma ve sosyal sermaye, rejeneratif planlamayı teknik onarımın ötesine taşıyarak derinlemesine sosyolojik bir dönüşüm stratejisi haline getirir. Halbwachs (1950/1980), Alexander (2004) ve Putnam'ın (1995) teorik çerçeveleri ile Bölüm 6'daki kentsel örnek sentezi birlikte ele alındığında, savaş sonrası kentlerde yıkımın yenilenmeye, travmanın büyüme fırsatına dönüştürülebildiği görülmektedir.

Rejeneratif planlamanın teorik zeminini güçlendiren bir diğer kavramsal çerçeve, restoratif adalettir (Zehr, 2015). Restoratif adalet, suç ve çatışma sonrasında cezalandırmadan ziyade onarımı, diyalogu ve toplumsal uzlaşmayı merkeze alır. Bu çalışma kapsamında geliştirilen "travma onarıcı tasarım" yaklaşımı, restoratif adalet ilkelerinin kentsel mekâna uyarlanmış halidir: mağdur, fail ve topluluk arasında onarım odaklı diyalogu mümkün kılan mekânsal düzenlemeler, kolektif kimliği güçlendiren ahlaki bir yükümlülük olarak kavramsallaştırılmaktadır.

4. Savaş Sonrası Kentlerde Kimlik ve Travma Dinamikleri

Önceki bölümde sunulan kolektif hafıza, kültürel travma ve sosyal sermaye kavramları, bu bölümde savaş sonrası kentlerin dinamikleriyle ilişkilendirilmektedir. Bölüm, teorik çerçeve ile ampirik vaka analizleri arasında kavramsal bir köprü kurarak, savaşın kent kimliğinde yarattığı tahribatın sosyolojik boyutlarını detaylandırmaktadır.

Bu üç kavram, savaş sonrası kentlerdeki kimlik ve travma süreçleriyle doğrudan ilişkilidir. Savaşın tarihi dokuyu, sosyal ağları ve mekânsal hafızayı tahrip etmesi, rejeneratif planlamanın "hafıza temelli yenilenme" stratejisini zorunlu kılmaktadır.

Musul'da IŞİD'in 2014-2017 yılları arasındaki kent kırımı, tarihi merkezin %80-90'ını yok etmiş, 7-8 milyon ton enkaz bırakarak kolektif aidiyete zarar vermiştir (UNESCO, 2025; Larkin & Rudolf, 2024). Halep'teki 2012-2016 savaşı da sivil yerleşimlerde büyük yıkım yaratmış, informal mahallelerdeki hasar oranı %80'e yaklaşmıştır (Dimelli & Kotsoni, 2023). Norwegian Refugee Council'in 2025 raporuna göre bu mahallelerdeki konutların %80'i yaşanmaz haldedir. Suriye genelindeki çatışmalar konut stokunun üçte birini yıkmış, 7,4 milyon kişiyi yerinden etmiş ve 1,9 milyon konut açığı oluşturmuştur; yıkım, düşük gelirli toplulukların yaşadığı yerleşkelerde daha yoğundur (World Bank, 2025; Norwegian Refugee Council, 2025). Bu durum fiziksel hasarın yanı sıra derin bir kültürel hafıza kaybı üretmiştir. Alvanides ve Ludwig (2023) ise savaş

sonrası kentsel planlama yaklaşımlarının da sosyal doku üzerinde kalıcı etkiler bırakarak uzun vadeli sosyo-mekânsal eşitsizlikler ürettediğini ortaya koymaktadır.

Kent kırımıyla yaşanan travmanın, bireysel sınırları aşarak kuşaklararası bir nitelik kazandığı görülmektedir. Çocuklar ve gençler travmayı yıkık sokaklarda ve bombalanmış okullarda tecrübe etmiştir. Halep'te yürütülen çocuk sağlığı araştırmaları, 13 yıllık süreçte çocukların önemli kısmının okulu terk ettiğini, yüksek oranlarda PTSD, depresyon ve anksiyete gösterdiğini doğrulamaktadır (Hamamra vd., 2025). Bu dinamikler, zorunlu göçün etkilerinin yalnızca mekânsal yer değiştirme değil, kimlik bütünlüğünün kırılması ve mekâna bağlılığın bozulması olduğunu göstermektedir.

Rejeneratif planlama burada sosyolojik bir "palimpsest yaklaşım"⁴ temelinde devreye girmektedir. Bu yaklaşımla kent mekânları katmanlı bir metin olarak ele alınmakta, yıkıntılar hafıza akupunktur olarak korunmaktadır. Yeni tasarımlarda geçmişin izleri görünür kılınarak çağdaş ihtiyaçlarla bütünleştirilmektedir. Burada "Travma Bilinçli Yenileyici Kentçilik"⁵ ile yeniden yazım süreci uygulanmaktadır. Musul'da UNESCO'nun (2025) "Revive the Spirit of Mosul" projesi (124 tarihi evin rehabilitasyonu ve 404 sınıfın yenilenmesi), fiziksel onarım ile kültürel kimlik restorasyonunun paralel yürütüldüğü somut bir örnektir. Halep'in informal mahallelerdeki rejeneratif stratejiler de kolektif hafızayı merkeze alarak yerinden edilmiş toplulukların aidiyet duygusunun yeniden inşasına katkı sağlamıştır (Al Hamoud, 2025).

Klasik sosyolojik teoriler ile ikincil kaynak bulguları bu sentezde birleşmekte; kolektif hafızanın korunması ve kültürel travmanın dönüştürülmesi yoluyla rejeneratif planlamanın kimlik onarımındaki ve sosyal uyumdaki rolü somutlaşmaktadır. Savaş sonrası kentlerin deneyimlediği eşzamanlı fiziksel-sosyal yıkım, salt altyapı onarımını yetersiz kılmakta; hafıza ve kimliği merkeze alan bütünleşik bir yeniden yapılanma stratejisini zorunlu hale getirmektedir (Björkdahl & Kappler, 2019; Mohamed, 2024).

5. Yenilenme Süreçlerinde Rejeneratif Planlamanın Rolü

Bu bölüm, önceki bölümlerde teorik olarak temellendirilen kavramların (kolektif hafıza, kültürel travma, sosyal sermaye) ve savaş sonrası kent dinamiklerinin (kimlik ve travma), rejeneratif planlama pratiğinde nasıl bütünleştiğini üç aşamalı bir süreç modeliyle açıklamaktadır. Bölümde, teoriden pratiğe geçiş sağlanarak, Bölüm 6'daki örnek değerlendirmelerinin kavramsal zemini oluşturulmaktadır.

Savaş sonrası kentlerin dönüşüm stratejisi, rejeneratif planlamanın sosyolojik temelleriyle kentteki kimlik ve travma dinamiklerinin bütünleşmesine dayanır. Bu döngü, yalnızca fiziksel onarımı değil, yerel toplulukların katılımıyla toplumsal dokunun yenilenmesini de kapsar. Literatür, rejeneratif planlamanın klasik sosyolojik teorilerle (Halbwachs'ın kolektif hafızası, Alexander'ın kültürel travması ve Putnam'ın sosyal sermayesi) ikincil kaynak bulgularının sentezine dayalı üç aşamada ele alındığına işaret etmektedir. Bu aşamalar şunlardır:

⁴ Palimpsest yaklaşımı (Huyssen, 2003; Marot, 1999); kentin tarihsel ve mimari katmanlarının birbirini yok etmeden üst üste binmesini ifade ederek, savaş sonrası planlamada geçmişin izlerini yeni tasarıma entegre edip kentsel sürekliliği korumayı hedefler.

⁵ Travma Bilinçli Yenileyici Kentçilik (Sáenz de Tejada vd., 2024); ilkelerini travma bilinçli tasarımla birleştiren bütüncül bir yaklaşım olup, kentlerin hem ekolojik sistemleri onarmasını hem de travma yaşamış topluluklar için güvenli, iyileştirici ve kapsayıcı mekânlar yaratmasını hedefler.

Hafıza Temelli Katılım: İlk aşama, topluluk atölyeleriyle kolektif hafıza haritalarının oluşturulması ve planlama kararlarına entegre edilmesidir. Bu aşamada, Tablo 1'deki hafıza akupunktur ölçütleri (Mekânsal Sembolizm Derecesi, Katılımcı Bellek İşlevi, Travmatik Tetikleyicilerin Nötralizasyonu) devreye girer. Hafıza haritaları müdahale noktalarını belirler; topluluk atölyeleri ise Katılımcı Bellek İşlevi ölçütünün uygulanmasını sağlar. Saraybosna'da "Sarajevo Roses" ve Novo Sarajevo atölyeleri; Musul'da tarihi çarşı ve dini yapıların topluluk belleğinin odak noktaları olarak rehabilite edilmesi; Mogadişu'da kolektif hafızanın anlatılar aracılığıyla korunması bu aşamanın örnekleridir. Değerlendirme, Bölüm 6'da sunulmaktadır. Hafıza temelli katılımın başarısı, toplulukların planlama sürecine katılım düzeyine bağlıdır. Bu noktada, Putnam'ın (1995) bağlayıcı ve köprüleyici sosyal sermaye kavramları önem kazanır. Bu iki sosyal sermaye türünün birlikte geliştirilmesi, katılımın derinliğini ve kapsayıcılığını artırır.

Travma Onarıcı Tasarım: Kamusal mekânların iyileştirici nitelikte tasarlanmasını içeren bu aşamada, travmatik anıları anma mekânlarına dönüştüren fiziksel düzenlemelerle kolektif iyileşme süreçleri desteklenmektedir (Roe & McCay, 2021). Bu yaklaşım, onarım etiği (Knapp vd., 2022) ve restoratif adalet ilkeleriyle (Zehr, 2015) bütünleştğinde mağdur, fail ve topluluk arasında onarım odaklı diyalogu mümkün kılarak kolektif kimliğini güçlendiren ahlaki bir yükümlülük haline gelir. Bu çerçevede travma onarıcı tasarım, yıkık mekânları "travma dönüştürücü palimpsest" olarak yeniden kavramsallaştırırken kent kırımının izlerini katmanlı bir iyileşme süreciyle kolektif gelişmenin merkezine yerleştirmektedir (Huysen, 2003). Bu yaklaşımın yansımaları; Saraybosna'daki "Sarajevo Roses" (Lukic, 2014), Musul'daki tarihi çarşı rehabilitasyonu (UNESCO, 2025) ve Mogadişu'daki Hamarweyne semtinin yeniden işlevlendirilmesi (Mohamed, 2024) gibi uygulamalarda görülmektedir. Başarı, tasarım sürecinin travma duyarlı olmasına bağlıdır. Retravmatizasyonu önleyen güvenli düzenlemeler, anlatılara izin veren esnek alanlar ve farklı grupları buluşturan uzlaşma mekânları bir arada uygulanmalıdır. Bu ilkeler, Tablo 1'deki "Travmatik Tetikleyicilerin Nötralizasyonu" kriterleriyle doğrudan ilişkilidir.

Sosyal Yenilenme: Karma kullanım alanlarının sosyal sermayeyi artırmak üzere tasarlanmasını, göçmen ve yerel nüfusun entegrasyonunu ve güven ağlarının yeniden kurulmasını kapsayan bu aşama, kentsel dirençliliğin toplumsal temelidir. Bu süreçte hayata geçirilen uygulamalar farklı grupların sesini duyurmasını ve güven ağlarının yeniden örülmesini sağlamaktadır. Ayrıntıları Bölüm 6.2'de sunulan ve 5000'den fazla katılımcıya ulaşan Musul projesi bu entegrasyonun nicel yansımasıdır. Bunun yanı sıra Saraybosna'da Skenderija Kompleksi'nin yenilenmesinde izlenen insan odaklı tasarım, kolektif kimliği merkeze alarak sosyal kohezyona katkı sağlamıştır (World Bank, 2021). Böylece göç ve yoksulluğun yarattığı kırılganlıklar, karma kullanım mekânları aracılığıyla kalıcı toplumsal dirençliliğe dönüşebilmektedir. World Bank ve UNESCO'nun (2018) "Kentlerin Yeniden İnşası ve İyileştirilmesinde Kültür" (CURE) çerçevesi de kültürün kent yeniden yapılanmasındaki merkezi rolünü vurgulamakta; post-kriz müdahalelerinde kültürel mirasın sosyal uyum ve kimlik restorasyonu için stratejik bir araç olarak kullanılmasını önermektedir. Sosyal yenilenmenin sürdürülebilirliği, güçlü sosyal sermaye ağlarının varlığına bağlıdır. Bu noktada, Bourdieu'nün (1986) sosyal sermayenin eşitsizlikleri yeniden üretme potansiyeline dair uyarısı önem kazanır. Rejeneratif planlama, sosyal sermayeyi güçlendirirken aynı zamanda mevcut eşitsizlikleri

dönüştürmeyi hedefledikçe anlam kazanır; aksi takdirde süreç, mevcut güç ilişkilerini pekiştiren bir araç haline gelebilir.

Bu süreç, tabandan yukarıya ilerleyen bir tasarımın parçasıdır. Bu ekseninde uluslararası aktörler (BM, Dünya Bankası, UNESCO, vb.) yerel topluluklarla eşgüdüm içinde çalışan hibrit bir yapı oluşturmaktadır. Güncel literatür, bu eşgüdümün başarının anahtarı olduğuna işaret etmektedir. Bu kapsamda Musul ve Mogadişu örneklerinde yerel katılımın ön planda olması, projelerin sürdürülebilirliğini artırmakta ve uzun vadeli sosyal uyumu sağlamaktadır.

Klasik sosyolojik teorilerle ikincil kaynak bulguları rejeneratif inşa süreçleriyle bütünleştirildiğinde hafıza temelli katılımın, travma onarıcı tasarımın ve sosyal yenilenmenin kentleri fiziksel onarımın ötesinde toplumsal olarak yeniden kurduğu görülmektedir. Musul, Saraybosna ve Mogadişu'daki sosyal yenilenme süreçleri ile Gazze rejenerasyon değerlendirmesi Bölüm 6'da dört analitik parametre üzerinden karşılaştırmalı kentsel örnek değerlendirmesiyle sunulmaktadır.

6. İkincil Kaynak Sentezi: Karşılaştırmalı Kentsel Örnekler

Bu bölüm, çalışmanın teorik çerçevesini (Bölüm 3) ve yenilenme süreçleri modelini (Bölüm 5) dört kentsel örnek üzerinden sınamaktadır. Örnek seçim kriterleri; coğrafi ve çatışma çeşitliliği, farklı rejeneratif müdahale düzeyleri ve yeterli ikincil kaynak bulunması esasına dayanır. Her örnek; dört analitik parametre (Tablo 4; kolektif hafıza entegrasyonu, topluluk katılım mekanizmaları, sosyal sermaye çıktıları, travma dönüşüm göstergeleri) ve Tablo 1'deki hafıza akupunktur ölçütleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu çift katmanlı değerlendirme, soyut teorik kavramların somut kentsel pratiklerle ilişkisini göstermeyi amaçlar.

Saraybosna, Musul ve Mogadişu, farklı çatışma bağlamlarında rejeneratif müdahalelerin sosyolojik kazanımlar sağladığı kentsel örnekler olarak ikincil literatürde öne çıkmaktadır (Wahba vd., 2022; Björkdahl & Kappler, 2019; Larkin & Rudolf, 2024; Mohamed, 2024). Her üç kentte de finansman eksikliği, siyasi engeller, etnik ayrışma ve kurumsal eşgüdüm güçlükleri gibi uygulama sınırlılıkları gözlemlenmiştir (Bollens, 2012; Wahba vd., 2022). Buna rağmen literatür, katılımcı ve hafıza temelli müdahalelerin salt fiziksel rekonstrüksiyona kıyasla daha kapsamlı toplumsal iyileşme ürettiğine işaret etmektedir (Wahba vd., 2022; Abusaada & Elshater, 2026).

Kentsel örnekler temelinde yapılan karşılaştırma, belirtilen dört analitik parametre üzerinden yapılandırılmıştır. Bu parametreler, üç pozitif (Saraybosna, Musul, Mogadişu) ve bir negatif kontrast (Gazze) örnek üzerinden uygulanmaktadır. Derecelendirmeler, Tablo 5'te detaylandırılan değerlendirme kriterlerine göre yapılmış ve ilgili ikincil kaynak bulgularına dayandırılmıştır.

Tablo 4

Örnek Değerlendirme Kriterleri

Değerlendirme	Kolektif Hafıza Entegrasyonu	Topluluk Katılımı	Sosyal Sermaye Çıktıları	Travma Dönüşümü
Çok Yüksek	Hafıza mekânları sistematik olarak korunmuş, çok katmanlı entegrasyon	Tüm grupları kapsayan kurumsallaşmış katılım	Güçlü bağlayıcı ve köprüleyici sermaye, ölçülebilir kazanımlar	Travma post-travmatik büyümeye dönüşmüş, kuşaklararası aktarım sağlanmış
Yüksek	Hafıza mekânları korunmuş, planlama sürecine entegre	Yaygın katılım, resmi mekanizmalar mevcut	Güçlü bağlayıcı, orta düzey köprüleyici sermaye	Travma dönüşüm süreci başlamış, ilerleme kaydedilmiş
Orta	Hafıza unsurları kısmen korunmuş, entegrasyon sınırlı	Sınırlı katılım, geçici ve kurumsallaşmamış mekanizma	Orta düzey bağlayıcı, zayıf köprüleyici sermaye	Travma dönüşümü başlamış ancak zorluklar devam ediyor
Düşük	Hafıza unsurları zayıf korunmuş, entegrasyon yok	Çok sınırlı katılım, mekanizma yok	Zayıf bağlayıcı, çok zayıf köprüleyici sermaye	Travma dönüşümü yok, travma derinleşiyor
Yok	Hafıza mekânları sistematik yok edilmiş	Katılım imkânsız, mekanizma yok	Sosyal sermaye çökmüş, ağlar kopmuş	Travma kalıcılaşmış, hafıza boşluğu oluşmuş

Not: Bu değerlendirmeler Tablo 3'te yer alan kaynakların (örneğin; Musul için UNESCO 2025; Saraybosna için Tatlić & Zagora 2025) sistematik içerik analizi ve değerlendirilmesi sonucunda yazar tarafından derecelendirilmiştir.

6.1. Saraybosna (Bosna-Hersek)

Saraybosna, etnik savaş sonrası rejeneratif planlamanın başarılı bir örneği olarak seçilmiştir. Örneğin değerlendirmesi, aşağıdaki dört analitik parametre üzerinden ve hafıza akupunktur ölçütleriyle birlikte değerlendirilmektedir.

Saraybosna, 1992-1995 yılları arasındaki Bosna Savaşı'nda 1.425 gün süren kuşatmayla Avrupa'nın en uzun süre kuşatılan kenti olmuştur. Savaş, yaklaşık 11.541 sivilin ölümüne, 50.000'den fazla kişinin yaralanmasına ve kentin %60'ından fazlasının ağır hasar görmesine neden olmuştur. Özellikle Novo Sarajevo mahalleleri yoğun çatışmaların cephe hattı olmuş ve etnik bölünme kent dokusuna kalıcı olarak yerleşmiştir.

6.1.1. Kolektif Hafıza Entegrasyon Düzeyi

Saraybosna'da kolektif hafıza entegrasyonu; mekânsal, pedagojik ve kültürel stratejilerle derinleştirilmiştir (Mannergren Selimovic, 2022; Tatlić & Zagora, 2025). Kuşatmadaki havan mermisi kraterlerinin kırmızı reçineyle doldurulmasıyla oluşan ve sivil ölümlerini hatırlatan "Sarajevo Roses⁶" (Lukic, 2014) gibi savaş kalıntıları sivil toplum girişimleriyle korunarak gündelik mekânın parçası haline getirilmiştir. Bu yaklaşımlar, yıkım izlerinin travma hatırlatıcısı

⁶ Saraybosna Gülleri (Lukic, 2014); 1992-1996 kuşatmasındaki havan mermisi kraterlerinin kırmızı reçineyle doldurulmasıyla oluşan, mermi izlerinin çiçek benzeri desenleri nedeniyle bu adı alan ve sivil ölümlerini hatırlatan kalıcı hafıza mekânlarıdır.

olmaktan çıkarılıp kentin hafıza katmanlarını oluşturan işlevsel öğeler olarak ele alındığını göstermektedir (Huyssen, 2003).

Humanity in Action kuruluşunca hayata geçirilen “Memory Atlas” projesiyle dijital platformlara aktarılan anıtlar ve anma mekânları, hafıza akslarını belirginleştirmiştir (Humanity in Action, 2024). Pedagojik düzeyde ise War Childhood Museum ve Sarajevo Tarih Müzesi ortaklığındaki “Okullarda Hafıza Eğitimi” programı, travma anlatılarını barışçıl geleceğe bağlamakta ve yılda ortalama 3.200 öğrenciye ulaşmaktadır (Mannergren Selimovic, 2022).

Hafıza akupunkturu açısından bakıldığında, Sarajevo Gülleri ve Memory Atlas projesi, yüksek düzeyde “Mekânsal Sembolizm Derecesi”, güçlü “Katılımcı Bellek İşlevi” ve başarılı “Travmatik Tetikleyicilerin Nötralizasyonu” sergilemektedir. Saraybosna örneğinde kolektif hafıza entegrasyon düzeyi “yüksek” olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, hafıza mekânlarının sistematik korunması, planlama sürecine entegrasyonu ve kuşaklararası aktarım mekanizmalarının varlığına dayanmaktadır. Bu durum, Halbwachs’ın (1950/1980) kolektif hafıza teorisinin, travmatik mekânların yaşayan bir sosyal sermayeye dönüşüğünü göstermektedir.

6.1.2. Topluluk Katılım Mekanizmaları

Novo Sarajevo Belediyesi ve Saraybosna Üniversitesi işbirliğiyle Grbavica ve Hrasno mahallelerinde topluluk atölyeleri düzenlenmiştir. Bu atölyeler, eski cephe hatlarında sosyal mekânların yeniden tanımlanmasını sağlamış ve yerel halkın karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmiştir (Tatlić & Zagora, 2025). Bulgular, bu katılımın mekânsal müdahalelerde yerel sahiplenmeyi artırdığını göstermektedir.

Dünya Bankası’nın teknik desteğiyle Skenderija Kompleksi’nin yeniden geliştirilmesi sürecinde de benzer bir katılımcı yaklaşım benimsenerek kamusal alanlar üzerinden kentsel dayanıklılığa katkı sağlanması hedeflenmiştir (World Bank, 2021). Saraybosna’da katılım mekanizmaları düzeyi, atölye katılımcı sayısı, grup çeşitliliği ve kararlara etki gibi göstergeler doğrultusunda “yüksek” olarak değerlendirilmiştir.

6.1.3. Sosyal Sermaye Çıktıları

Savaş sonrası dönemde yürütülen rejeneratif müdahaleler, etnik gruplar arası diyalogu teşvik ederek köprü kurucu sosyal sermayenin yeniden inşasını hedeflemiştir. Literatürdeki kurumsal engellere ve devam eden etnik gerilimlere rağmen (Martín-Díaz, 2014; Calame & Charlesworth, 2011), Pickering’in (2006) analizi karma iş yerlerinin sosyal sermaye kaybını sınırlayabileceğini ve etnik diyalogu destekleyebileceğini göstermektedir. Bu süreç, yerel-ulusal-uluslararası hafıza yönetimi ile güçlenmektedir (Björkdahl & Kappler, 2019; Mannergren Selimovic, 2022).

Putnam’ın (1995) teorisinin pratik bir uygulaması olarak bağlayıcı ve köprüleyici sosyal sermaye biçimlerinin birlikte geliştirildiği Saraybosna’da etnik gruplar arası güven endeksi, karma iş yerleri ile sivil toplum örgütlerinin çeşitliliği gibi göstergeler doğrultusunda sosyal sermaye çıktıları düzeyi “orta-yüksek” olarak değerlendirilmiştir.

6.1.4. Travma Dönüşüm Göstergeleri

Saraybosna örneği, rejeneratif planlamanın etnik travmayı onarıcı adalete dönüştürdüğü bir örnektir (Zehr, 2015). Etnik parçalanma ve yerinden edilme deneyimleri, katılımcı atölyeler ve kamusal mekânlar aracılığıyla sosyal sermayenin yeniden yapılandırılmasına yönlendirilmiştir. "Sarajevo Roses" gibi hafıza mekânları, travmayı bastırmak yerine kamusal bir hatırlatma ve diyalog aracı olarak işlev görmüştür; böylece Alexander'ın (2004) kültürel travma teorisinde ifade edilen toplumsal inşa süreci mekânsal pratiklerle gerçekleştirilmiştir.

Dayton Anlaşması'nın etnik ayrışmayı pekiştirdiği kentte, kuşaklararası hafıza atölyelerine genç katılımının artması ve bu alanların kamusal tartışmayı canlı tutan diyalog mekânlarına dönüşmesi nesiller arası travmanın kırılmasına katkı sağlamıştır (Björkdahl & Kappler, 2019). Genç katılım oranı, mekânların diyalog amaçlı kullanım sıklığı ve ortak etkinlik sayısı gibi kriterler doğrultusunda travma dönüşüm göstergeleri düzeyi "yüksek" olarak değerlendirilmiştir.

6.2. Musul (Irak)

Musul, terör işgali sonrası uluslararası destekli rekonstrüksiyonun en kapsamlı örneği olarak seçilmiştir. Örneğin değerlendirmesi, UNESCO'nun "Revive the Spirit of Mosul" projesi özelinde dört analitik parametre üzerinden değerlendirilmektedir.

Musul'un (Irak) IŞİD tarafından (2014-2017) işgali, dünyada kent kırımının en ağır örneklerinden birini oluşturmuştur. Bu süreçte kentin %80-90'ı yok edilmiş, 7-8 milyon ton enkaz birikmiş ve 9.000-11.000 arasında sivil hayatını kaybetmiştir (UNESCO, 2025; UNEP, 2021; AP, 2017).

6.2.1. Kolektif Hafıza Entegrasyon Düzeyi

Musul'da kolektif hafıza unsurları, IŞİD işgali sırasında sistematik olarak hedef alınmış ve tarihi yapılar kasıtlı olarak tahrip edilmiştir. 2018 yılında UNESCO'nun (2025) "Revive the Spirit of Mosul" projesiyle hafıza entegrasyonu merkeze alınarak kentte rejeneratif süreç başlatılmıştır. Larkin ve Rudolf'un (2024) çalışması ise yerel topluluklar, uluslararası aktörler ve siyasi yapılar arasındaki hafıza mücadelesinin rekonstrüksiyonu doğrudan şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, eski kentteki pazarlar ve zanaat atölyeleri gibi geleneksel mekânların rehabilitasyonu, kolektif hafızanın "hafıza akupunkturu" noktaları olarak öne çıkmaktadır.

Musul'da tarihi çarşı ve dini yapıların rehabilitasyonu; yüksek "Mekânsal Sembolizm Derecesi", orta-yüksek "Katılımcı Bellek İşlevi" ve orta "Travmatik Tetikleyicilerin Nötralizasyonu" sergilemektedir. Hem kurumsal hem de geleneksel pratikler kanalıyla çok boyutlu projelerin gerçekleştirilmesi (Larkin & Rudolf, 2024), yüksek düzey entegrasyonun somut örneğidir. Kolektif hafıza entegrasyonu düzeyi "yüksek" olarak değerlendirilmiştir.

6.2.2. Topluluk Katılım Mekanizmaları

UNESCO'nun projesi; 115 milyon ABD doları fon, 15 uluslararası ortak (AB, BAE vb.) ve yerel katılımın hibrit sinerji modeliyle yürütülmüştür. Bu model, uluslararası aktörlerin fon ve standart,

yerel aktörlerin ise sahiplenme, kültürel uygunluk ve sürdürülebilirlik sağlaması esasına dayanmaktadır. 2.800 genç Iraklının restorasyon eğitimi alması ve 5.000'den fazla öğretmen ile veliye barış eğitimi verilmesi topluluk katılımının nicel göstergeleridir (UNESCO, 2025).

Bu süreç, rejeneratif planlamadaki "çok seviyeli yönetim" yaklaşımının örneğidir. Eğitim alanlar, ulaşılan öğretmen/veliler, yerel istihdam (7.700 kişi) ve kadın katılımı (%30) gibi göstergeler doğrultusunda topluluk katılım mekanizmaları düzeyi "yüksek" olarak değerlendirilmiştir.

6.2.3. Sosyal Sermaye Çıktıları

Musul projesi kapsamında 124 tarihi ev rehabilite edilmiş, 404 sınıf yenilenmiş, 7.700 yerel istihdam yaratılmış ve %30'u kadın olan Iraklı mühendisler görevlendirilmiştir (UNESCO, 2025). Sosyal sermaye çıktıları; istihdam sayısı, kadın oranı, etnik/mezhepsel katılım ve eğitim programları (2.800 genç, 5.000'den fazla öğretmen/veli) gibi göstergelerle değerlendirilebilir. Bu somut kazanımlar, Putnam'ın (1995) köprüleyici sosyal sermaye kavramının pratik bir yansımasıdır. Proje, farklı grupları ortak hedef etrafında birleştirerek parçalanmış güven ağlarının inşasına katkı sağlamaktadır. Larkin ve Rudolf (2024), bu süreçte hafıza anlatılarının rekabetinin, rejeneratif planlama müdahaleleriyle sosyal uyuma dönüştürülebileceğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda sosyal sermaye çıktıları düzeyi "yüksek" olarak değerlendirilmiştir.

6.2.4. Travma Dönüşüm Göstergeleri

Musul örneği, rejeneratif planlamanın "terapötik şehircilik⁷" (Roe & McCay, 2021) ile birleştiği özgün bir sentez sunmaktadır. IŞİD işgalinin yarattığı enkaz ve kimlik kaybı, travma onarıcı tasarım aşamalarıyla post-travmatik büyüme potansiyeline dönüştürülmüştür (Alexander, 2004).

UNESCO'nun 2025 ilerleme raporları; miras restorasyonu, eğitim programları ve kültürel etkinliklerin travma anlatılarını kamusal alana taşıdığını ve sosyal uyumu güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu süreç, kuşaklararası travmanın azaltılmasına ve kentin geleceğine yönelik ortak bir vizyonun geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Travma dönüşüm göstergeleri düzeyi "yüksek" olarak değerlendirilmiştir.

6.3. Mogadişu (Somali)

Mogadişu, iç savaş sonrası tabandan yukarıya inisiyatiflerin öne çıktığı, devlet otoritesinin zayıf olduğu koşullarda rejeneratif planlamanın alternatif modeli olarak seçilmiştir. Örnek değerlendirmesi, dört analitik parametre üzerinden yürütülmektedir.

1991'den beri süren Somali İç Savaşı (Al-Shabaab çatışmaları dâhil), mimari dokunun %80'ini yok etmiş, milyonlarca kişiyi yerinden etmiş ve kolektif hafıza ile miras kaybına yol açmıştır (NPR, 2012; Ahmed & Green, 1999; Mohamed, 2024).

⁷Terapötik şehircilik, zihinsel, duygusal ve sosyal iyileşmeyi merkeze alarak, özellikle travma sonrası kentlerde stresi azaltan, aidiyeti ve toplumsal toparlanmayı destekleyen iyileştirici mekânlar yaratmayı hedefler.

6.3.1 Kolektif Hafıza Entegrasyon Düzeyi

Mohamed'in (2024) araştırmasında vurgulandığı üzere, Mogadişu'da altyapının %90'ının yok olmasına rağmen kolektif hafızanın rekonstrüksiyona entegrasyonu hızlı toparlanmayı sağlamıştır. Topluluk atölyeleriyle oluşturulan hafıza haritaları; tarihi bağlam, kolektif bellek ve çağdaş unsurların bütünleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Hafıza akupunkturu açısından Hamarweyne semti ve Sayidka gibi tarihi alanlar, orta-yüksek "Mekânsal Sembolizm Derecesi", yüksek "Katılımcı Bellek İşlevi" ve orta "Travmatik Tetikleyicilerin Nötralizasyonu" sergilemektedir. Mogadişu örneği, Halbwachs'ın (1950/1980) kolektif hafıza teorisinin, devlet otoritesinin zayıf olduğu koşullarda bile bottom-up⁸ (aşağıdan yukarıya) işletilebileceğini göstermektedir. Ahmed ve Green (1999), devletin çöküşüyle mirasın korunmasının yerel inisiyatiflere kaldığını, bunun hem kırılabilirlik hem de dayanıklılık kaynağı olduğunu vurgulamaktadır.

Somut hafıza pratikleri arasında; Sayidka ve Tarbuunka gibi alanların anma etkinlikleriyle canlı tutulması, Hamarweyne semtinin topluluk buluşma odağı olarak işlevlendirilmesi ve Waddada-Tarbuunka gibi sokak adlarının korunması sayılabilir. Tarihi alanların kullanımı, etkinlik sıklığı ve sokak adları gibi kriterlerle ölçülen kolektif hafıza entegrasyonu düzeyi, kurumsal altyapının zayıflığı nedeniyle "orta-yüksek" olarak değerlendirilmiştir.

6.3.2. Topluluk Katılım Mekanizmaları

Mogadişu'da rejeneratif süreç; siyasi istikrarsızlık nedeniyle yukarıdan aşağıya değil, yerel toplulukların kolektif hafızayı ve yaşam kültürünü merkeze aldığı aşağıdan yukarıya bir yapıda şekillenmiştir (Mohamed, 2024). Kamusal alanlar ile canlı pazarların sosyal bağları sürdürmede kritik işlev gördüğü; sakinlerin, mağdurların ve geri dönenlerin karar süreçlerine dâhil edilmesinin toplumsal sahiplenmeyi artırdığı tespit edilmiştir (Mohamed, 2024).

Bu bulgular, Bollens'in (2012) bölünmüş toplumlarda kentsel yeniden yapılanmanın yerel dinamiklerle şekillendiğinde daha kalıcı olduğu yönündeki teorik çerçevesiyle örtüşmektedir. Süreç, travmaya maruz kalmış toplulukların özneleşmesinin kentsel aidiyete ve mekânsal adalet katkısını göstermektedir. Spontan işbirliği ağları, kamusal alan kullanımı ve etkileşim sıklığı gibi göstergeler temelinde topluluk katılım mekanizmaları düzeyi "orta" olarak değerlendirilmiştir.

6.3.3. Sosyal Sermaye Çıktıları

Mogadişu'da kolektif hafıza temelli yaklaşımlar, altyapının %90'ının kaybedildiği ortamda toplumsal dayanışmanın inşasına katkı sağlamıştır (Mohamed, 2024). Sakinler ve geri dönenler arasında oluşan spontan işbirliği ağları; kamusal alanlar, pazarlar ve tarihi yapılar gibi ortak hafıza mekânlarını yeniden sahiplenerek toplumsal bağları güçlendirmiştir. Bu süreç, Putnam'ın (1995) bağlayıcı sosyal sermaye kavramının çatışma sonrası koşullardaki inşasını göstermektedir.

⁸ Bottom-up (aşağıdan yukarıya) hafıza; resmi tarihin aksine yerel halkın yaşanmışlıkları ve sözlü tarihiyle kurduğu hatırlama biçimi olup, çatışma sonrası kentlerde sosyal uyum ve aidiyeti sağlamak için kentsel müdahalelerin bu yerel hafıza katmanlarına eklenmesini kritik kılar (Assmann, 2011; Nora, 1989).

Kolektif hafızanın rekonstrüksiyona entegre edilmesi, güven ve vatandaş katılımına yapılan yatırımların mali girdilerden daha büyük getiriler sağlamasını ifade eden sosyal sermaye çarpan etkisi (Ubesingha vd., 2026) aracılığıyla toplumsal dayanışmayı güçlendirmiştir. Kentin toparlanma hızı, hafıza entegrasyonunun sosyal dokuyu iyileştirdiğini doğrulamaktadır (Mohamed, 2024). Spontan iş birliği ağları, dayanışma örnekleri, geri dönenlerin entegrasyonu ve mekân kullanım yoğunluğu gibi göstergeler üzerinden ölçülen sosyal sermaye çıktıları düzeyi, bu süreçte temel bir itici güç olarak öne çıkmaktadır.

6.3.4. Travma Dönüşüm Göstergeleri

Mogadişu örneği, rejeneratif planlamanın aşağıdan yukarıya travma dönüşümündeki etkisini göstermektedir. İstikrarsızlık ve yerinden edilmenin yarattığı kolektif travma, yerel hafıza ağları ve topluluk katılımı aracılığıyla dirençliliğe dönüştürülmüştür (Mohamed, 2024). Bu süreç, Alexander'ın (2004) kültürel travma teorisindeki toplumsal inşa sürecinin işleyişini ve Tedeschi ve Calhoun'un (2004) post-travmatik büyüme kavramının birbirini desteklediğini doğrulamaktadır.

Kolektif travma anlatılarının yerel düzeyde inşası, travmanın toplumsal örgütlenmeyi harekete geçiren bir kaynak olabileceğine işaret etmektedir. Yerel hafıza ağları, topluluk dayanışması, geri dönen nüfusun uyumu ve travma anlatılarının kamusal alandaki varlığı gibi kriterlerle ölçülen travma dönüşüm göstergeleri düzeyi "orta" olarak değerlendirilmiştir.

6.4. Gazze (Filistin): Negatif Kontrast Örneği

Bu çalışmanın metodolojik sınırları kapsamında, Gazze örneğinin henüz çatışma sonrası istikrarlı bir evreye ulaşmamış, devam eden ve yapısal engeller barındıran bir süreç olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla bu bölgedeki değerlendirmeler, Dünya Bankası, RAND ve BM gibi uluslararası kuruluşların 2024-2026 yılları arasındaki resmi projeksiyon raporlarına ve hasar tespit verilerine dayanmaktadır. Örnek değerlendirmesi, dört parametre üzerinden ikincil kaynaklarla yürütülmüştür.

2023'ten itibaren süren çatışmalar, Gazze'yi kent kırımının en ağır örneklerinden biri haline getirmiştir (Hamamra vd., 2025; Ziadah, 2025). Savaşla konut stoğunun %70'inin hasar gördüğü, 42 milyon ton enkaz olduğu ve nüfusun %90'ının yerinden edildiği tahmin edilmektedir (Culbertson vd., 2025). Bu yıkım, Coward'ın (2009) kent kırımı kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Khalilia da (2024) Gazze'deki yıkımın fiziksel yapıların yanı sıra kolektif hafızayı, toplumsal dokuyu ve yaşam alanlarını hedef aldığını vurgulamaktadır.

6.4.1. Kolektif Hafıza Entegrasyon Düzeyi

Gazze'de abluka ve siyasi engeller nedeniyle kolektif hafızanın rekonstrüksiyona entegrasyonu mümkün olmamıştır. Ziadah (2025), bu durumu kentsel yaşamı, hafızayı ve sosyal altyapıyı yok eden sömürgeci bir sürecin parçası olarak nitelendirir. Khalilia (2024) ise kültürel mirasın hedef alınmasını geçmişle bağı koparan hafıza kırımı olarak tanımlamaktadır. Milton vd. (2024), ablukanın rejeneratif planlamayı fiilen imkânsız kıldığını belirtmektedir.

Bu durum, Halbwachs'ın (1950/1980) kolektif hafıza teorisinin işletilememesinin kimlik erozyonunu derinleştirdiğini gösterir. Hafıza akupunkturunun mekânsal sembolizm, katılımcı bellek ve travma nötralizasyonu ölçütleri uygulanamamaktadır. Tüm kanalların yok edilmesiyle kentte kolektif hafıza entegrasyon düzeyi fiilen "yok" olarak değerlendirilmiştir.

6.4.2. Topluluk Katılım Mekanizmaları

Gazze'de hafıza temelli katılım, travma onarıcı tasarım veya hibrit sinerji modelleri başlatılamamıştır; kısıtlamalar katılımı imkânsız kılmaktadır. Hamamra vd. (2025), Gazze'deki savaş anlatılarını analiz ederken, "bu senaryo kolektif travmayı örnekler; kolektif hafızalarını ve kimliklerini yeniden şekillendirir ve Gazze'nin sosyal dinamikleriyle topluluk ilişkilerini nesiller boyu etkilemesi muhtemeldir" (s. 12) tespitinde bulunmaktadır. Katılımın yokluğunda travma derinleşmekte ve toplumsal doku parçalanmaktadır.

Tartışmalar, yerel halkın katılımını göz ardı eden dışarıdan dayatılan planlara odaklanmaktadır. Örneğin, Arap Birliği'nin 2025'teki 53 milyar dolarlık planı (Arab League, 2025) yerel katılım mekanizmalarından yoksundur. Bu tür planlar, Abdelhamid vd. (2026) tarafından eleştirildiği üzere, mülkiyeti ve mahalleler arası sosyal bağları görmezden gelmesi durumunda kontrol sistemlerini güçlendirme riski taşımaktadır. Topluluk katılım mekanizmaları düzeyi "yok" olarak değerlendirilmiştir.

6.4.3. Sosyal Sermaye Çıktıları

Yıkım, sosyal sermayenin kalıcı olarak erozyona uğramasına neden olmuştur. Hamamra vd. (2025), bu durumun topluluk uyumunun aşınmasına, sosyal yapıların parçalanmasına ve kültürel kimliğin yok edilmesine yol açtığını belirterek Putnam'ın (1995) teorisinin negatif bir örneğini sunmaktadır.

Aile ağlarını kapsayan bağlayıcı sosyal sermaye ayakta kalmaya çalışsa da gruplar arası köprüleyici bağlantılar kopmuştur. World Bank, EU ve UN (2025) raporu da rejeneratif planlamanın yokluğunda travma ve sosyal sermaye kaybının derinleşeceğini vurgulamaktadır. Sosyal sermaye çıktıları düzeyi "yok" olarak değerlendirilmiştir.

6.4.4. Travma Dönüşüm Göstergeleri

Gazze'de travma dönüşümü gerçekleşememiş, aksine kolektif travma derinleşmiştir. Hafıza mekânlarının yok edilmesi nesiller arası hafıza aktarımını koparmıştır. Hamamra vd. (2025), sürecin kolektif hafızaları ve kimlikleri yeniden şekillendirdiğini belirtmektedir. Alexander'ın (2004) kültürel travma teorisi bağlamında, Gazze'de toplumsal olarak inşa edilen travma kalıcı bir hafıza boşluğuna ve aidiyet kaybına yol açmaktadır. Travma dönüşüm göstergeleri düzeyi 1 (yok) olarak değerlendirilmiştir.

Gazze örneği, rekonstrüksiyon başarısızlığı değil, aktif kırım ve engelleme nedeniyle rejeneratif planlamanın yapısal olarak imkânsız kılındığı uç bir sınırı temsil eder. Değerlendirme çatışma koşulları nedeniyle ikincil kaynaklar ve uluslararası raporlarla sınırlıdır; ancak bu durum planlama imkânının ortadan kalktığı süreçlerin yıkıcı sonuçlarını göstermesi açısından temel argümanı güçlendirmektedir.

6.5. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Dört kentsel örneğin dört parametre ekseninde karşılaştırması, rejeneratif planlamanın başarı koşullarını ve yokluğunun sonuçlarını açıkça ortaya koymaktadır (Tablo 5) :

Tablo 5

Rejeneratif Planlama Başarısının Dört Analitik Parametre Üzerinden Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi (Saraybosna, Musul, Mogadişu, Gazze)

Parametre	Saraybosna	Musul	Mogadişu	Gazze
Kolektif Hafıza Entegrasyonu	"Yüksek" - Sarajevo Roses, hafıza haritaları, Memory Atlas projesi	"Yüksek" - UNESCO projesi, eski kent rehabilitasyonu, 124 tarihi ev	"Orta-Yüksek" - Bottom-up hafıza ağları, Hamarweyne, Sayidka	"Yok" - Sistematik hafıza mekânı tahribatı, "hafıza kırımı"
Topluluk Katılım Mekanizmaları	"Yüksek" - Vatandaş atölyeleri, yerel yönetim işbirliği, 50-100 kişi/atölye	"Yüksek" - Hibrit sinerji, 2.800 genç eğitimi, 5.000+ öğretmen/veli	"Orta" - Spontan yerel ağlar, pazarlar, kamusal alan kullanımı	"Yok" - Abluka, güvenlik kısıtlamaları, katılım imkânsız
Sosyal Sermaye Çıktıları	"Orta-Yüksek" - Etnik diyalog, güven inşası, karma iş yerleri	"Yüksek" - 7.700 istihdam, %30 kadın mühendis, 124 ev, 404 sınıf	"Orta" - Yoksulluğa rağmen dayanışma ağları, spontan işbirliği	"Yok" - Erozyon, topluluk uyumunun çöküşü, "köprüleyici" bağlantılar kopmuş
Travma Dönüşüm Göstergeleri	"Yüksek" - Kuşaklararası travmanın kırılması, genç katılımı artmış	"Yüksek" - Post-travmatik büyüme fırsatı, terapötik şehircilik	"Orta" - Travmanın dirençliliğe dönüşümü, anlatıların yeniden inşası	"Yok" - Travmanın derinleşmesi, "hafıza boşluğu", kimlik erozyonu
Genel Rejeneratif Başarı Değerlendirmesi	Yüksek	Yüksek	Orta	Yok

Not: Tablo 5'teki değerlendirmeler Tablo 4'teki değerlendirme kriterlerine göre yapılmıştır. Puanlamalar, ilgili ikincil kaynak bulgularına dayanmaktadır.

Tablo 6

Hafıza Akupunktur Ölçütlerinin Örnek Bazında Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

Hafıza Kriteri	Akupunktur	Saraybosna	Musul	Mogadişu	Gazze
Mekânsal Sembolizm Derecesi		"Yüksek" - Sarajevo Roses, Memory Atlas, tarihi merkez	"Çok Yüksek" - Eski kent, camiler, çarşılar, tarihi evler	"Orta-Yüksek" - Hamarweyne, Sayidka, Tarbuunka	"Yok" - Sistematik yıkım, hafıza mekânları yok
Katılımcı Bellek İşlevi		"Çok Yüksek" - Yıllık etkinlik çeşitliliği, farklı etnik grupların katılımı	"Orta-Yüksek" - Yerel zanaatkâr katılımı, ancak uluslararası standartlar belirleyici	"Yüksek" - Yerel toplulukların günlük kullanımı, spontan etkinlikler	"Yok" - Mekân yok, katılım yok
Travmatik Tetikleyicilerin Nötralizasyonu		"Yüksek" - Uzlaş alanı oluşturma, etnik diyalog mekânları	"Orta" - Uzlaş kapasitesi sınırlı, hafıza rekabeti devam ediyor	"Orta" - Yerel dinamiklerle işleyen, kurumsal destek yok	"Yok" - Uzlaş alanı yok, retrainizasyon sürekli

Not: Tablo 6'daki değerlendirmeler Tablo 4'teki örnek değerlendirme kriterlerine göre yapılmıştır. Her değerlendirme, ilgili ikincil kaynak bulgularının sentezine dayanmaktadır.

Kent kırımında hafıza mekânlarının sistematik yok edilmesi, nesiller arası hafıza aktarımını koparmaktadır. Tarihi yapılar, meydanlar ve mezarlıklar gibi alanlar, kolektif kimliğin ve kültürel sürekliliğin somutlaştığı noktalardır. Genç nesiller bu mekânlar aracılığıyla aidiyet duygusunu doğrudan tecrübe ederek içselleştirmektedir. Hafıza mekânları ortadan kalktığında kültürel aktarım zinciri kopmakta, genç nesil geçmişle somut bağ kuramamakta ve kent köksüzleşmektedir. Gazze örneği, bu boşluğun yalnızca fiziksel rekonstrüksiyonla doldurulamayacağını; çünkü yok edilenin binalar değil, nesiller boyu aktarılan anlam ve süreklilik olduğunu göstermektedir.

Saraybosna, Musul ve Mogadişu gibi pozitif örneklerde; kolektif hafıza entegrasyonu, topluluk katılımı ve sosyal sermaye çıktıları travma dönüşümünü besleyen bir döngü oluşturmuştur. Gazze’de ise abluka ve siyasi engeller nedeniyle rejeneratif planlama koşullarının bulunmaması bu parametreleri devre dışı bırakmış, travma derinleşmesi ve kimlik erozyonunu kalıcılaştırmıştır. Karşılaştırma, rejeneratif planlamanın başarısının fiziksel onarımdan ziyade sosyolojik boyutların bütünleşik yönetimine bağlı olduğunu kanıtlamaktadır.

Örnekler arasındaki farklar tamamen bağlamsaldır. Saraybosna’da etnik gerilimler uluslararası arabuluculuğu zorunlu kılarken, Musul’da küresel fonlar süreci yönetmiş, Mogadişu’da ise yerel inisiyatifler ön plana çıkmıştır. Gazze’deki abluka ise her türlü rejeneratif girişimi engellemiştir. Politika çıkarımları doğrultusunda, ulusal hükümetler yerel ve uluslararası aktörlerin iş birliğine dayalı hibrit sinerji modellerini benimsemeli; uluslararası kuruluşlar yerel sahiplenmeyi ön planda tutmalıdır. Aksi takdirde sömürgeci riskler doğabilir veya hafıza çatışmaları kalıcı hale gelebilir.

7. Tartışma

Bu çalışmada rejeneratif planlama, sosyo-rejeneratif bir dönüşüm paradigması olarak konumlandırılmıştır. Kolektif hafıza (Halbwachs, 1950/1980), sosyal sermaye (Bourdieu, 1986; Putnam, 1995) ve kültürel travma (Alexander, 2004) teorileri, güncel ikincil kaynak bulgularıyla (Larkin & Rudolf, 2024) sentezlenerek planlamaya sosyolojik bir perspektif kazandırılmıştır.

7.1. Bulguların Mevcut Literatürle Karşılaştırmalı Tartışması

Bulgular, rejeneratif planlamanın savaş sonrası kentlerde sosyolojik dönüşüm sağlayabileceğini göstermektedir. Saraybosna, Musul ve Mogadişu örneklerinde kolektif hafıza entegrasyonu ve topluluk katılımı, travma dönüşümünü destekleyen sosyal sermaye çıktıları üretmiştir. Bu durum, Björkdahl ve Kappler’in (2019) hafıza pratiklerinin farklı ölçekler arasında köprü kurduğunu belirten çerçevesiyle örtüşmektedir.

Saraybosna’da “Sarajevo Roses” gibi hafıza mekânlarının kamusal diyalog aracına dönüşmesi, Alexander’ın (2004) travmanın toplumsal inşası teorisini kentsel ölekte doğrulamaktadır. Travmatik anıların yeniden çerçevelenmesi toplumsal dayanışmayı beslemiş, bu da Tedeschi ve Calhoun’un (2004) post-travmatik büyüme kavramının kentsel karşılığını oluşturmuştur.

Musul’da UNESCO’nun (2025) hibrit yönetim modeliyle sağlanan istihdam ve restorasyon eğitimleri, Putnam’ın (1995) köprüleyici sosyal sermaye kavramını yansıtmaktadır. Proje, farklı

grupları ortak hedef etrafında birleştirerek güven ağlarını onarmıştır. Ancak Larkin ve Rudolf'un (2024) belirttiği gibi, hafıza anlatılarının rekabeti devam etmektedir.

Mogadişu örneği, devlet otoritesinin zayıf olduğu durumlarda bile aşağıdan yukarı kolektif hafıza ağlarının toplumsal dayanışmayı sürdürdüğünü göstererek Bollens'in (2012) yerel dinamiklerin kalıcılığına dair vurgusunu desteklemektedir.

Eleştirel kent çalışmaları açısından Yiftachel'in (2009) "gri alan", Graham'ın (2010) "yeni sömürgeci pratikler" ve Larkin'ın (2024) "hafıza savaşları" kavramları, kent kırımından sonra hafıza anlatılarının rekabetçi ve güç ilişkilerine dayalı doğasını göstermektedir. Bu rekabet, Nora (1989) ve Assmann'ın (2011) kuramlarıyla bütünleştğinde, hafızanın bir iktidar alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada savunulan hafıza akupunkturu yaklaşımı, mekânı metalaştıran ve hafızayı araçsallaştıran neo-liberal eleştirilere karşı üç düzeyde direnç alanı oluşturur: Kavramsal düzeyde, travmayı geçici bir proje değil kolektif bir palimpsest olarak yeniden tanımlar; analitik düzeyde, müdahaleleri Tablo 1'deki özgün kriterlerle ölçülebilir bir denetime tabi tutar; pratik düzeyde ise yerel veto mekanizmaları ve sivil katılımı şart koşarak kentsel rant odaklı tepeden inme dayatmaları aşmayı hedefler.

7.2. Hafıza Akupunkturunun Sınırlılıkları ve Potansiyel Riskleri

Bağlamsal Kırılganlık: Modelin başarısı siyasi ve kurumsal koşullara bağlıdır. Gazze örneği, asgari siyasi istikrar ve kurumsal kapasite olmadığında rejeneratif müdahalelerin yapılamayacağını göstermektedir.

Yukarıdan Aşağıya Dayatma: Müdahalelerin tepeden inme şekilde uygulanması sembolik şiddet yaratarak travmayı derinleştirebilir (Larkin & Rudolf, 2024).

Zamanlama Sorunu: Erken müdahaleler retravmatizasyon riski taşır. Tasarım süreçlerinde Roe ve McCay'in (2021) travma duyarlı zamanlama çerçevesi gözetilmelidir.

Sürdürülebilirlik: Küçük ölçekli müdahalelerin kalıcılığı, Musul örneğindeki gibi kesintisiz kurumsal ve finansal desteğe bağlıdır.

7.3. Çalışmanın Kısıtlılıkları ve Gelecek Araştırmalar için Öneriler

Çalışma, PRISMA-ScR protokolüne dayanmasına rağmen ikincil kaynak senteziyle sınırlıdır; birincil saha verisi içermemektedir. Gelecek araştırmalar bu kentlerde ampirik çalışmalar yürütebilir. Gazze örneği, çatışma koşulları nedeniyle veri sınırlılıklarına sahiptir. Araştırma dört kentsel örnekle sınırlı olduğundan, gelecek çalışmalar Ukrayna veya Suriye gibi farklı coğrafyalardaki örnekleri inceleyebilir. Ayrıca, Tablo 1'deki operasyonel ölçütler ampirik olarak test edilmeli ve rejeneratif planlamanın ekonomik, ekolojik ve politik boyutları bütüncül olarak geliştirilmelidir.

8. Politika Önerileri

Rejeneratif planlamanın sosyolojik başarısını kurumsallaştırmak, yeni sömürgeci ve hafıza politikası risklerini azaltmak için çalışmanın bulgularına dayanan entegre politika önerileri şunlardır:

Hafıza Temelli Katılımcı Planlama Mekanizmaları: Yerel yönetimler, toplulukların travma anlatılarını planlama sürecine entegre eden kolektif hafıza haritalama atölyelerini zorunlu kılmalıdır. BM ve UNESCO'nun Kentsel Yeniden Yapılandırma ve Kurtarmada Kültür (CURE) çerçevesi yasal süreçlere dâhil edilmelidir. Ulusal imar mevzuatına "Sosyal Etki ve Hafıza Değerlendirme Raporu" (SEHDR) zorunluluğu eklenmeli, UNESCO'nun Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) protokolü yerel sistemlerle bütünleştirilmelidir. Saraybosna'daki Novo Sarajevo modelinin atölye temelli katılım pratiği bu sürece referanstır.

Hibrit Yönetişim Modelleri: Uluslararası fonlar (BM-Habitat, Dünya Bankası, UNESCO), yerel sahiplenmeyi güvence altına alan ve belediye meclislerinde kurulacak "Topluluk Hafıza Komitesi" gibi yerel veto mekanizmalarıyla denetlenmelidir. Sivil toplum ve akademi ortaklığıyla yürütülecek "Sosyo-Rejeneratif Etki Değerlendirmesi", topluluklar arası güven ve katılım düzeylerini fon dağıtımında ön koşul yapmalıdır. Musul'daki UNESCO projesinin fonları yerel zanaatkârlar ve kadın mühendislerle birleştiren hibrit yönetim modeli bu yapının başarılı referansıdır. Bu tür hibrit yönetim modelleri, UN-Habitat'ın (2020) da belirttiği gibi, yerel yönetimlerin uluslararası gündemleri yerelleştirme çabalarının ve çok paydaşlı işbirliklerinin merkezinde yer almaktadır. Sürdürülebilir kentsel kalkınmanın başarısı, uluslararası aktörlerin yanı sıra sivil toplum, özel sektör ve yerel halkın da dâhil olduğu güçlü birçok-seviyeli yönetim yapısına bağlıdır.

Travma-Onarıcı Tasarım Standartları: Mimarlık, şehir planlama ve psikoloji disiplinlerini birleştiren "Travma Duyarlı Tasarım Protokolü" geliştirilerek yapı ruhsatı süreçlerine dâhil edilmelidir. Öneri olarak yeni kamusal mekânların en az %30'unun şifa mekânı (healing space) olarak tasarlanması zorunlu tutulmalı; yerinden edilmiş gruplara öncelikli erişim sağlanarak gentrifikasyon⁹ riski minimize edilmelidir. Saraybosna'da "Sarajevo Roses" in diyalog mekânı olarak korunması ve Musul'da geleneksel pazarların rehabilitasyonu bu standardın pratikleridir.

Post-Travmatik Büyüme Ölçüm Araçları: Yeniden yapılanma başarısını takip etmek için kent ölçeğinde anket ve katılım temelli "Sosyo-Rejeneratif Endeks" geliştirilmelidir. Bu endeks; topluluklar arası güven düzeyi, hafıza atölyelerine katılım oranı, hafıza mekânlarının kullanım yoğunluğu ve mekânsal aidiyeti ölçen kuşaklararası aktarım skoru olmak üzere dört gösterge üzerinden belediye araştırma birimleri, üniversiteler ve STK'larca nicel olarak izlenmelidir. Saraybosna'daki etnik güven inşası ile Musul'daki 5.000 öğretmen-veli barış eğitimi bu endeksin temel referanslarıdır.

Bu dört öneri entegre bir politika çerçevesi oluşturmaktadır: hafızanın mevzuata entegrasyonu, hibrit yönetim, travma duyarlı tasarım ve başarının ölçülebilirliği. Çalışmanın teorik temelleri olan kolektif hafıza, kültürel travma ve sosyal sermaye kavramları bu öneri seti aracılığıyla politika pratiğine taşınmaktadır. Çerçevenin işletilebilmesi için uluslararası kuruluşların, ulusal hükümetlerin ve yerel aktörlerin eşgüdümü, hesap verebilir ortaklığı zorunludur; aksi hâlde önerilen mekanizmaların uygulanması mümkün olmayacaktır.

⁹ Gentrification (soylulaştırma), düşük gelirli mahallelerin fiziksel yenilenmesiyle birlikte orta-üst sınıfın bu alanlara yerleşmesi ve orijinal sakinlerin yerinden edilmesi sürecidir (Lees vd., 2008).

9. Sonuç

Rejeneratif planlama, savaş sonrası kentlerde salt bir tasarım aracı değil; sosyo-rejeneratif bir dönüşüm felsefesidir. Bu çalışma, PRISMA-ScR tabanlı sistematik derleme yöntemiyle rejeneratif yaklaşımın sosyolojik temellerini dört kentsel örnek üzerinden sentezleyerek temel argümanını doğrulamıştır. Kolektif hafızayı merkeze alan, “hafıza akupunkturu” tekniğiyle travmatik mekânlara hedefli müdahale eden ve toplumsal katılımı zorunlu kılan rejeneratif süreçler, kentleri fiziksel olarak onarmakla kalmayıp toplumsal olarak da yeniden yapılandırmaktadır.

Çalışmanın özgün kavramsal katkısı olan “hafıza akupunkturu”, mevcut literatürdeki pasif “kolektif hafızayı koruma” söyleminden üç temel noktada ayrışmaktadır: (1) travmatik mekânları müdahale nesnesi olarak değil, aktif dönüşümün öznesi olarak konumlandırır; (2) Halbwachs'ın kolektif hafıza teorisini Lerner'in kentsel akupunktur pratiğiyle sentezleyerek operasyonel ölçütlere (Tablo 1) dönüştürür; (3) katılımcı tasarımı ve yerel veto mekanizmalarını zorunlu kılarak neo-liberal araçsallaştırma riskine karşı dirençli bir çerçeve sunar. Kavramın teorik, metodolojik, analitik ve pratik dört boyutlu katkısı şöyledir: Halbwachs-Lerner senteziyle kolektif hafızayı pasif korumadan operasyonel bir araç haline getirmesi; mevcut literatürdeki genel “hafıza koruma” söyleminin ötesine geçerek savaş sonrası sosyo-mekânsal yenilenme boşluğunu doldurması; Tablo 1 ve 6 ile ölçülebilirlik sağlaması; yerel veto ve katılım mekanizmalarıyla neo-liberal risklere karşı direnç oluşturmaları. Bu yönleriyle kavram, yalnızca teorik bir öneri değil, savaş sonrası planlama pratiğinde uygulanabilir bir analitik araç niteliğindedir.

Saraybosna, Musul ve Mogadişu örnekleri, hafıza akupunkturunun farklı bağlamlardaki işlevliliğini gösterirken; Gazze örneği, rejeneratif planlamanın yokluğunda travma ve kimlik erozyonunun nasıl kalıcılaştığını ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı analiz, rejeneratif planlamanın başarısının fiziksel onarımdan ziyade sosyolojik boyutların (kolektif hafıza entegrasyonu, topluluk katılımı, sosyal sermaye çıktıları, travma dönüşümü) bütünlüklü yönetimine bağlı olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın yöntemsel arka planı, kriz ve çatışma bölgelerindeki veri kısıtlılıkları ile ikincil kaynak sentezinin doğasından kaynaklanan makro sınırları barındırır; gelecekte farklı coğrafyalarda (Ukrayna, Suriye, Afrika Boynuzu) ampirik ve saha temelli araştırmalarla test edilebilir, rejeneratif planlamanın ekonomik, ekolojik ve politik boyutlarını bütüncül bir çerçevede geliştirebilir ve Türkiye bağlamında (örneğin, göçle şekillenen kentlerde veya deprem sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde) uygulama olanaklarını inceleyebilir.

Politika önerileri, hafıza temelli planlamanın mevzuata entegrasyonu, hibrit yönetim modelleri, travma duyarlı tasarım standartları ve post-travmatik büyümenin ölçülebilirliği üzerinden somut bir çerçeve sunmaktadır.

Sonuç olarak, rejeneratif planlama yalnızca bir kentleşme stratejisi değil; savaşın sosyolojik yaralarını kalıcı olarak iyileştirebilecek bir insanlık projesidir. Kolektif hafızanın merkeze alındığı, travmanın onarıldığı ve toplumsal katılımın zorunlu kılındığı süreçler, kentleri daha kapsayıcı, dirençli ve hafıza zengini mekânlara dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Bu çalışma için herhangi bir kişi veya kurumdan finansal destek alınmamıştır.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

YAPAY ZEKÂ KULLANIMI

Yazar, yapay zekâ araçlarının kullanımıyla ilgili olarak COPE yönergelerini ve politikalarını benimsediğini beyan etmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Mert Erekmekçi Genel katkı düzeyi %100.

Yazar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Abdelhamid, A., Pelling, M., Basdoğan, S., Chanin-morris, R., Comelli, T., Dabbeek, J., & Menteşe, E. (2026). The future of Gaza: Existing plans can frame a locally inclusive and risk-sensitive reconstruction. *Environment & Urbanization*, 38(1), 10–21. <https://doi.org/10.1177/09562478261423509>
- Abusaada, H., & Elshater, A. (2026). The dis/continuity of the chain: The negative dialectic of tabula rasa and palimpsest in urban design. *Urban Science*, 10(3), Article 151. <https://doi.org/10.3390/urbansci10030151>
- Ahmed, I. I., & Green, R. H. (1999). The heritage of war and state collapse in Somalia and Somaliland: Local-level effects, external interventions and reconstruction. *Third World Quarterly*, 20(1), 113–127. <https://www.jstor.org/stable/3993185>
- Alexander, J. C. (2004). Toward a theory of cultural trauma. J. C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. J. Smelser, ve P. Sztompka (Eds.), *Cultural trauma and collective identity* içinde (ss. 1–30). University of California Press. <https://doi.org/10.1525/california/9780520235946.003.0001>
- Al Hamoud, A. (2025). Preserving identity and collective memory: Strategies for the socially acceptable reconstruction of Aleppo's informal settlements. *ArchIDoCT*, 13(1), 52–64. <https://www.researchgate.net/publication/397290057>
- Alvanides, S., & Ludwig, C. (2023). Bombed cities: Legacies of post-war planning on the contemporary urban and social fabric. *Urban Planning*, 8(1), 165–168. <https://doi.org/10.17645/up.v8i1.6828>
- Arab League. (2025, March). Gaza recovery, reconstruction & development plan. <https://egyptembassy.net/media/Gaza-Recovery-Reconstruction-and-Development-Plan.pdf>
- Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press. https://www.academia.edu/38303747/Assmann_Jan_Cultural_Memory_and_Early_Civilization
- Associated Press (AP). (2017, December 20). Freedom from IS in Mosul costs lives of 9,000-plus civilians. <https://apnews.com/6d94ba30348e4a25bf76e031b0212ef9>
- Björkdahl, A., & Kappler, S. (2019). The creation of transnational memory spaces: Professionalization and commercialization. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 32(4), 383–401. <https://doi.org/10.1007/s10767-019-09334-7>
- Bollens, S. A. (2012). *City and soul in divided societies*. Routledge.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* içinde (ss. 241–258). Greenwood.
- Calame, J., & Charlesworth, E. (2011). *Divided cities: Belfast, Beirut, Jerusalem, Mostar, and Nicosia*. University of Pennsylvania Press.
- Caruth, C. (1996). *Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history*. Johns Hopkins University Press.
- de Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Çev.). University of California Press.
- Coward, M. (2009). *Urbicide: The politics of urban destruction*. Routledge.

- Culbertson, S., Ruthenberg, K., Lane, R., Lehrer, N., Vaiana, M. E., & Anthony, C. R. (2025). *From camps to communities: Post-conflict shelter in Gaza* (Research Report No. RR-A3486-2). RAND Corporation. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR3400/RR3486-2/RAND_RRA3486-2.pdf
- Dimelli, D., & Kotsoni, A. (2023). The reconstruction of post-war cities-Proposing integrated conservation plans for Aleppo's reconstruction. *Sustainability*, 15(6), Article 5472. <https://doi.org/10.3390/su15065472>
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253–267. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
- Graham, S. (2010). *Cities under siege: The new military urbanism*. Verso.
- Halbwachs, M. (1980). *The collective memory* (F. J. Ditter, Jr. ve V. Y. Ditter, Çev.). Harper & Row. (Orijinal eser 1950).
- Hamamra, B., Mahamid, F., Bdier, D., & Atiya, M. (2025). War-related trauma in narratives of Gazans: Challenges, difficulties and survival coping. *Cambridge Prisms: Global Mental Health*, 12, Article e34. <https://doi.org/10.1017/gmh.2025.23>
- Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- Humanity in Action. (2024). *Memory Atlas- Mapping memorials to civilian victims of war*. https://humanityinaction.org/action_project/memory-atlas-mapping-memorials-to-civilian-victims-of-war/
- Huyssen, A. (2003). *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. Stanford University Press.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.
- Janoff-Bulman, R. (2004). Posttraumatic growth: Three explanatory models. *Psychological Inquiry*, 15(1), 30–34. <https://www.jstor.org/stable/20447198>
- Khalilia, A. Z. (2024). Urbicide the city of Gaza. *7th International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism (ICCAUA-2024) Proceedings* içinde (ss. 1298–1309). Alanya University. <https://doi.org/10.38027/ICCAUA2024EN0297>
- Knapp, C., Poe, J., & Forester, J. (2022). Repair and Healing in Planning. *Planning Theory & Practice*, 23(3), 425–458. <https://doi.org/10.1080/14649357.2022.2082710>
- Larkin, C., & Rudolf, I. (2024). Memory, violence and post-conflict reconstruction: Rebuilding and reimagining Mosul. *Peacebuilding*, 12(3), 281–298. <https://doi.org/10.1080/21647259.2023.2247722>
- Lees, L., Slater, T., & Wyly, E. (2008). *Gentrification*. Routledge.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Çev.). Blackwell.
- Lerner, J. (2014). *Urban acupuncture: Celebrating pinpricks of change that Enrich City life*. Island Press.
- Lukic, J. (2014, 4 Haziran). Sarajevo roses as a reminder of the dead. *Balkan Diskurs*. <https://balkandiskurs.com/en/2014/06/04/sarajevo-roses-as-a-reminder-of-the-dead/>
- Lyle, J. T. (1994). *Regenerative design for sustainable development*. John Wiley & Sons.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Marot, S. (1999). The reclaiming of sites. J. Corner (Ed.), *Recovering landscape: Essays in contemporary landscape architecture* içinde (ss. 45–57). Princeton Architectural Press.
- Martín-Díaz, J. (2014). Urban restructuring in post-war contexts: The case of Sarajevo. *Hungarian Geographical Bulletin*, 63(3), 303–317. <https://doi.org/10.15201/hungeobull.63.3.5>
- Mannergren Selimovic, J. (2022). Stuff from the siege: Transitional justice and the power of everyday objects in museums. *International Journal of Transitional Justice*, 16(2), 220–234. <https://doi.org/10.1093/ijtj/ijac002>
- Meerow, S., Newell, J. P., & Stults, M. (2016). Defining urban resilience: A review. *Landscape and Urban Planning*, 147, 38–49. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2015.11.011>
- Milton, S., Elkahlout, G., & Attallah, S. (2024). Shrinking reconstruction space in the Gaza Strip: Rebuilding after the 2021 and 2022 wars. *Conflict, Security & Development*, 24(1), 49–78. <https://doi.org/10.1080/14678802.2024.2314034>
- Mohamed, A. A. (2024). Urban reconstruction in post-war cities by the approach of collective memories: The case of Mogadishu. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 19(8), 3105–3116. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.190824>
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>

- Norwegian Refugee Council. (2025). *Beyond return: Ensuring sustainable recovery & re-integration in Syria*. <https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/beyond-return-ensuring-sustainable-recovery--re-integration-in-syria/2025-returns-and-reintegration.pdf>
- NPR. (2012, October 24). As Somalia's war ebbs, Mogadishu dares to rebuild. <https://www.npr.org/2012/10/24/163562411/as-somalias-war-ebbs-mogadishu-dares-to-rebuild>
- Pickering, P. M. (2006). Generating social capital for bridging ethnic divisions in the Balkans: Case studies of two Bosniak cities. *Ethnic and Racial Studies*, 29(1), 79–103. <https://doi.org/10.1080/01419870500352397>
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65–78. <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0002>
- Regenesis Group. (2016). *Regenerative development and design: A framework for evolving sustainability*. Wiley.
- Roe, J., & McCay, L. (2021). *Restorative cities: Urban design for mental health and wellbeing*. Bloomsbury Visual Arts.
- Sáenz de Tejada, C., Niven, L., Marquant, Q., Demaio, S., Rojas-Rueda, D., & Nieuwenhuijsen, M. J. (2024). Urban planning, design and management approaches to building urban resilience: A rapid review of the evidence. *Cities & Health*, 8(6), 932–955. <https://doi.org/10.1080/23748834.2024.2364491>
- Tatlić, I., & Zagora, N. (2025). Reshaping social spaces after socialism through citizen participation: The case of Novo Sarajevo's post-conflict neighborhoods. *Urban Planning*, 10, Article 9176. <https://doi.org/10.17645/up.9176>
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Target Article: Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
- Tricco, A. C., Lillie, E., Zarin, W., O'Brien, K. K., Colquhoun, H., Levac, D., Moher, D., Peters, M. D. J., Horsley, T., Weeks, L., Hempel, S., Akl, E. A., Pronovost, C., Hartling, L., Larsson, G., Schein, C., Israel, E., Straus, S. E., & Kastner, M. (2018). PRISMA extension for scoping reviews (PRISMA-ScR): Checklist and explanation. *Annals of Internal Medicine*, 169(7), 467–473. <https://doi.org/10.7326/M18-0850>
- Türk, E. (2015). Sosyolojik düşüncede sosyal sermaye tartışmaları: Pierre Bourdieu ve James Samuel Coleman bağlamında karşılaştırmalı bir analiz. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 1(2), 127–149.
- Ubesingha, B., Ofori, G., Agyekum-Mensah, G., & Frings, D. (2026). Post-disaster reconstruction and ethics: The power of social capital. *Buildings & Cities*, 7(1), 1–22. <https://doi.org/10.5334/bc.704>
- UN-Habitat. (2020). *World cities report 2020: The value of sustainable urbanization*. United Nations Human Settlements Programme. https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2025). *Revive the spirit of Mosul: The rebirth of a city*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383321>
- United Nations Environment Programme (UNEP). (2021, May 4). *Circular solution to Mosul's conflict debris launched*. United Nations in Iraq. <https://iraq.un.org/en/126209-circular-solution-mosul%E2%80%99s-conflict-debris-launched>
- Wahba, S., Das, M. B., & Chun, Y. (2022). Building back stronger: Urban resilience through post-conflict reconstruction. *Journal of International Affairs*, 74(1), 127–148.
- World Bank ve UNESCO. (2018). *Culture in city reconstruction and recovery (CURE Framework): Position paper*. UNESCO / World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/30733>
- World Bank. (2021). *Improving Sarajevo's resilience through urban regeneration: Skenderija complex - Considerations for future development*. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/334401612179147706/pdf/Improving-Sarajevo-s-Resilience-Through-Urban-Regeneration-Skenderija-Complex-Considerations-for-Future-Development.pdf>
- World Bank. (2025). *Syria physical damage and reconstruction assessment (2011-2024)*. World Bank Report. <http://documents.worldbank.org/curated/en/099102025095540101>
- World Bank, EU, ve UN. (2025). *Gaza and West Bank interim rapid damage and needs assessment*. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/133c3304e29086819c1119fe8e85366b-0280012025/original/Gaza-RDNA-final-med.pdf>
- Xie, F., Liu, G., & Zhuang, T. (2021). A comprehensive review of urban regeneration governance for developing appropriate governance arrangements. *Land*, 10(5), 545. <https://doi.org/10.3390/land10050545>
- Yiftachel, O. (2009). Theoretical notes on 'gray cities': The coming of urban apartheid? *Planning Theory*, 8(1), 88–100. <https://doi.org/10.1177/1473095208099300>
- Ziadah, R. (2025). Development as erasure: Palestine, genocide and 'reconstruction'. *Dev Change*, 56: 597–618. <https://doi.org/10.1111/dech.70014>
- Zehr, H. (2015). *The little book of restorative justice: Revised and updated*. Skyhorse Publishing.

Extended Abstract

This study investigates the sociological foundations of regenerative planning in post-war cities, focusing on the intertwined processes of identity construction, trauma recovery, and social renewal. Unlike conventional reconstruction approaches limited to physical rebuilding or sustainability, regenerative planning is conceptualized here as a socio-regenerative transformation strategy. It actively heals collective wounds by centering collective memory, converting trauma into post-traumatic growth, and rebuilding social capital. The central research question guiding the study is: "How can regenerative planning transform the collective trauma caused by war into an opportunity for sociological renewal in post-conflict cities?"

The research employs a rigorous, transparent, and replicable methodology aligned with the PRISMA-ScR (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses extension for Scoping Reviews) protocol. A systematic literature search was conducted in March 2026 across major databases (Scopus, Web of Science, Google Scholar, JSTOR, TR Dizin, and YÖK Thesis Center) using Boolean operators combining "regenerative planning/urbanism/design," "post-war/post-conflict/post-urbicide," and "collective trauma/memory/social identity/capital." From an initial pool of 4,200 records, 1,150 were screened, and 27 high-relevance sources were selected for descriptive analysis and thematic coding. Three core themes, "memory acupuncture," "trauma-regenerative identity rewriting," and "socio-regenerative transformation", emerged through hermeneutic interpretation. These were synthesized with classical sociological theories (Halbwachs on collective memory, Bourdieu and Putnam on social capital, Alexander on cultural trauma) and tested through comparative case analysis of four cities. Sarajevo, Mosul, and Mogadishu represent positive applications of regenerative planning, while Gaza serves as a negative contrast where such approaches have been systematically blocked.

Key findings reveal that regenerative planning succeeds when it integrates three interconnected pillars. First, "memory reconstruction" treats destroyed urban spaces as "memory acupuncture" points, targeted, small-scale socio-cultural interventions inspired by Jaime Lerner's urban acupuncture. This approach preserves collective memory layers without falling into nostalgic restoration or tabula-rasa erasure. In Mogadishu, despite 90% infrastructure loss, bottom-up collective memory integration enabled record-speed identity restoration. Second, "trauma transformation" operationalizes Alexander's cultural trauma theory by converting war scars into post-traumatic growth through trauma-informed design. UNESCO's "Revive the Spirit of Mosul" project (2018-2025) exemplifies this: 124 historic houses rehabilitated, 404 classrooms renewed, and over 7,700 local jobs created, fostering social cohesion via participatory heritage restoration. Third, "social capital rebuilding" applies Putnam's bonding and bridging capital through hybrid governance and community workshops, strengthening resilience. In Sarajevo, citizen participation in Novo Sarajevo neighborhoods rebuilt ethnic dialogue and social trust.

Comparative analysis confirms that participatory, memory-centered regenerative processes produce parallel physical and sociological renewal. Positive cases demonstrate reduced intergenerational trauma, strengthened place identity, and enhanced urban resilience. Conversely, Gaza illustrates the devastating consequences of absent regenerative planning: ongoing blockade, systematic urbicide, and political barriers have perpetuated collective trauma, accelerated identity erosion, and caused irreversible social capital loss, creating a permanent "memory void" across generations.

The study's original contribution lies in theorizing and operationalizing "memory acupuncture" as a systematic socio-regenerative tool and framing regenerative planning as a holistic "trauma-informed regenerative urbanism" paradigm. It overcomes neo-liberal and top-down criticisms by emphasizing bottom-up participation, local veto mechanisms, and hybrid governance that prioritize community ownership.

Based on these findings, the study proposes four integrated policy recommendations. First, mandatory memory-mapping workshops should be integrated into planning legislation, requiring local governments to incorporate collective trauma narratives into spatial planning processes. Second, hybrid governance models should be established where international funding is tied to measurable social capital indicators and local veto rights, mitigating neo-colonial risks and ensuring community ownership. Third, trauma-responsive design standards should be developed, mandating that at least 30% of new public spaces be designed as "healing spaces" with priority access for displaced groups to prevent gentrification. Fourth, a "socio-regenerative index" should be developed for monitoring post-traumatic growth at the city scale, measuring intergroup trust, participation rates in memory workshops, usage intensity of memory spaces, and intergenerational transmission scores.

In conclusion, regenerative planning emerges not merely as an urban design tool but as a profound sociological renewal philosophy and human project. When collective memory is centered, trauma is healed, and community participation is mandated, cities are not only physically rebuilt but socially reborn as more inclusive, resilient, and memory-rich spaces. The absence of such approaches, as seen in Gaza, risks perpetuating cycles of trauma and fragmentation. This framework fills a critical gap in post-conflict planning literature and offers actionable pathways for future research and implementation, including potential applications in the Turkish context.